

FRØÐI

APRÍL 1994

NR 3

KR 38,00

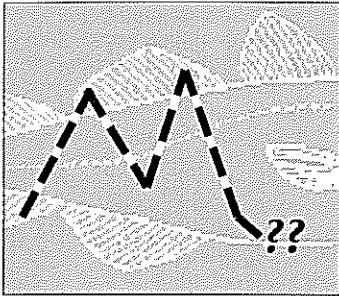

Nú Føroyar farvæl!

*Hvussu kann
toskastovnurin
mennast?*

*Eitt túsund
V4-dráttir*

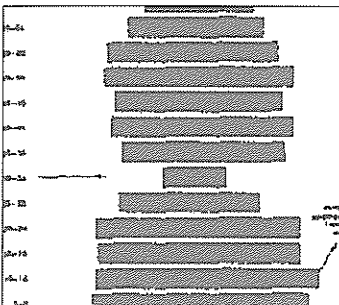
*Eitt sindur um Salmonellubakteriuna
At hava veðrar — ein serligur Suðuroyarsíður
Grindadráp í øðrum londum • Tann stóri
flatmaðkurin er komin — og verður verandi
Lippukassi • Summarveðrið 1993 • O.a.m.*

Hvussu kann toskastovnurin mennast? 4-11

Krígssárin 1940-45 undantikin hevur ongantíð í hesi øldini verið so lítið fiskað av toski undir Føroyum sum tey seinastu 4 árin. Eftir at hava riðið ovast á aldurygginum í nøkur ár, fóru vit eftir stuttari tíð niður í tann djúpasta aldudalin. Hvussu eru útlitini fyri at koma uppáftur?

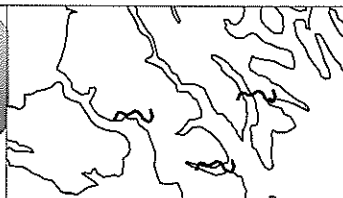
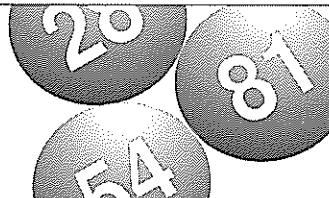
Andras Kristiansen

Nú Føroyar farvæl! 14-20

Í hesum árum hendir tann størsta íbúgvaføðiliga broytingin í Føroyum í nýggjari tíð. So langt aftur vit hava tofuliga álitandi tøl um hetta evnið, frá umleið 1800 og fram eftir, er tað einki, sum kann samanberast við støðuna í dag.

Rolf Guttesen

STUBBAR 12 og 21

Sluppin Golden Harp.
...frá tykkum eg nú
eina tíð skiljast skal...
Dagur og Vika dregur,
Bláliljan
o.a.

SNØKLAR 33

Eitt túsund 24-25 V4-dráttir

Summarveðrið 29 1993

FRÁ RITSTJÓRNINI NÆSTA BLAÐ 34

ÓYNSKTIR GESTIR: Tann stóri 26-27 flatmaðkurin er komin — og verður verandi

Eitt sindur um 32 Salmonellu- bakteriuna

At hava veðrar 22-23 — ein serligur Suðuroyarsíður

Grindadráp 30-31 í øðrum londum

EIN FORNGRIPUR: Lippukassi 13

© Føroya Fróðskaparfelag

FRØÐI er alment vísindablað,
ið kemur út triggjar ferðir árliga.
FRØÐI Postrúm 209
FR-110 Tórshavn

Mentunargrunnur Føroya
Løgtings letur fíggarligan stuðul.

Ritstjórn
Petur Zachariassen (ábyrgd)
Jóhannes Jóhansen
Símun V. Arge
Layout Teldudeildin
Prent Dimmalætting
Perma KUBUS Teknistova
Permumyndin: Fugloyarfjørður.
Viðoyggin í havsbrúnni.

Avgreiðsla
Setursskrivstovan
TLF 15302 FAX 18929
Føroya Náttúrugripasavn
TLF 12306

Loyvt er at nýta tilfar úr blaðnum,
um víst verður til kelduna og
sagt verður ritstjórnini frá.

Ritstuðlar
Fiskirannsóknarstovan
Fróðskaparsetur Føroya
Føroya Fornminnissavn
Føroya Landsbókasavn
Føroya Landsskjalasavn
Føroya Náttúrugripasavn
Heilsufrøðiliga Starvsstovan

Hvussu kann toskastovnurin mennast?

Landsins svára búskaparstøða hevur lutvíst uppruna sín í, at toskastovnurin undir Føroyum er sera illa fyri. Krígsárin 1940-45 undantikin hevur ongantíð í hesi øldini verið so lítið fiskað av toski undir Føroyum sum tey seinastu 4 árin. Trupulleikarnir kennast so meinir, eisini tí fiskiskapurin árin frammanundan var so sera góður. Frá at hava riðið ovast á aldurygginum í nøkur ár, fóru vit eftir stuttari tíð niður í tann djúpasta aldudalin. Higartil hava vit verið har niðri í 4 ár, men hvussu eru útlitini fyri at koma uppúraftur?

Andras Kristiansen
Fiskirannsóknarstovan

Í stuttum er niðurstøðan, at eingin av okkum veit, hvussu gongdin í toskastovninum verður komandi árin. Hetta er í størsta mun knýtt at náttúruviðurskiftum, sum vit ikki eru før at meta um og tíansheldur hava nakra ávirkan á.

Men tó er greitt, at fiskiveiðupolitiskar avgerðir hava sína ávirkan. Loyva politikararnir ov stórari veiðu, samstundis sum útlitini viðvíkjandi tilgongdini av smáfiski eru døpur, kemur stovnurin ikki fyri seg aftur. Hann verður verandi undir tí stovnsstøddini, sum góðir árgangir ongantíð eru komnir burturúr. Tað kann í versta føri taka grundarlagið undan toskafiskiskapinum nógv ár fram eftir.

Toskurin á landgrunninum sjálvstøðugur stovnur

Frá fyrst í hesi øldini hava nógvar kanningar verið gjørdar av fiski undir Føroyum, serliga viðvíkjandi toski. Sum heild kann sigast, at tær elstu kanningarnar miðaðu ímóti at lýsa, um samband er millum fiskastovnar undir Føroyum og aðrastaðni.

Komið er til ta niðurstøðu, at tað eru tveir sjálvstøðugir stovnar av toski undir Føroyum, ein á landgrunninum og ein minni á Føroya-banka. Niðurstøðan er grundað á merkiroyndir, á tal av ryggjageislum og á blóðkanningar.

Tað er stovnurin á landgrunninum, sum

verður viðgjørdur í hesi greinini. At hann er sjálvstøðugur, merkir í stuttum, at tað er gýtingin á landgrunninum, sum heldur stovninum uppi, og at fiskiskapurin ikki er ávirkaður av ferðing til og frá.

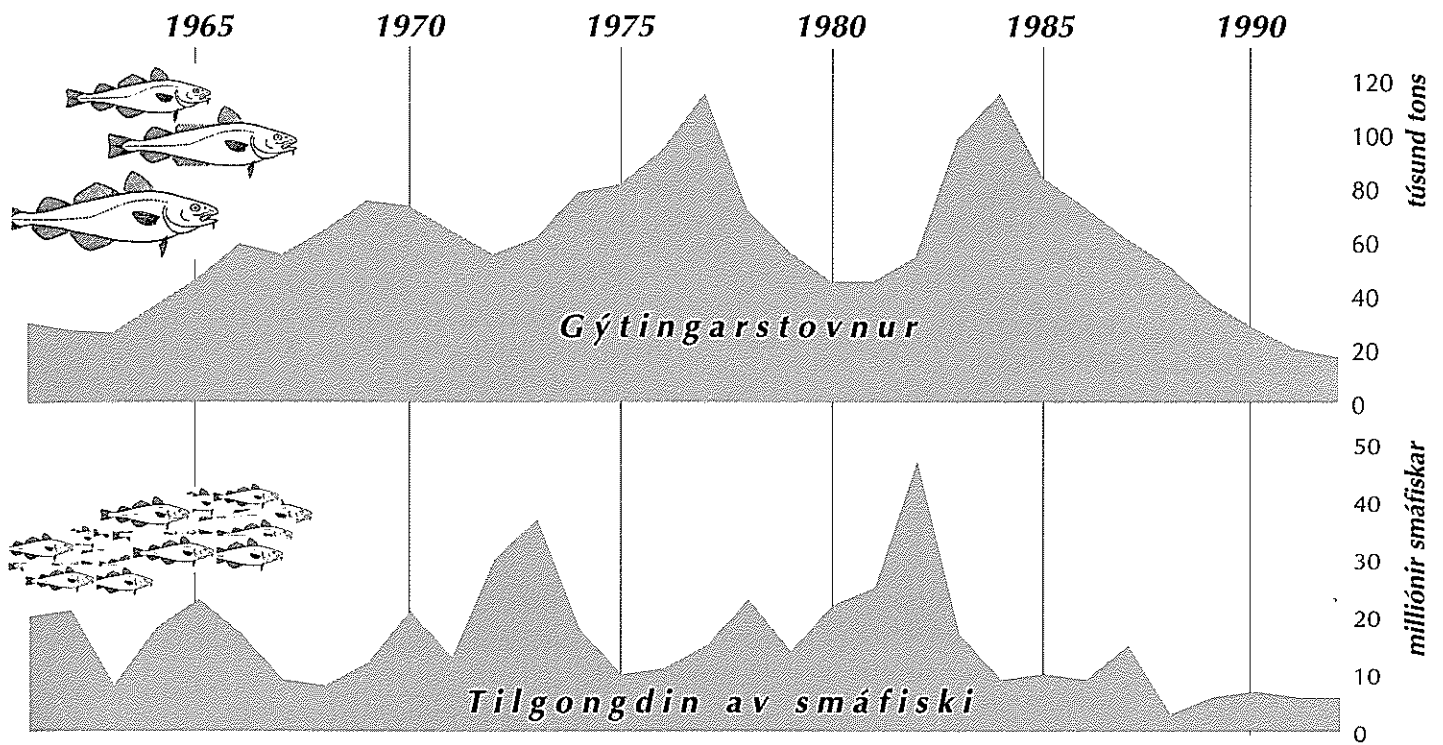
Úr 40 niður í 5 túsund tons

Í langtíðarhøpi verður mettt, at tað kunnu fiskast um 25.000 tons av toski árliga. Hetta merkir tó ikki, at tað ár um ár verða fiskað hesi 25.000 tonsini. Tann skiftandi tilgongdin av smáfiski til stovnin ger, at stovnurin stundum er væl fyri og stundum kann vera sera illa fyri. Í 1985 var veiðan um 40.000 tons, men síðani er hon minkað ár undan ári. Í 1993 vórðu ikki meir knappliga 6.000 tons fiskað.

Stovnsmetingar eru neyðugar

Skulu metingar gerast um útlitini fyri toskastovnin komandi árin, er neyðugt at vita, hvussu støðan í stovninum er. Ávísur kunnleiki fæst við at eygleiða gongdina í fiskiskapinum. Skulu nágreiniligari metingar gerast, krevst tó vitan um, hvussu nógv er til av fiski, hvussu fiskiskapurin ávirkar gongdina, og hvussu nógvur smáfiskur kann væntast at koma í stovnin á hvørjum ári - við einum orði kallað *tilgongdin*.

Tílikur kunnleiki fæst best burtur úr *stovnsmetingum*. Ein stovnsmeting er ein meting um, hvussu nógv er til av fiski eina ávísa tíð á árinum – vanliga við ársbyrjan – og er greind í

aldursbólkar. Samstundis verður eisini roknað, hvussu stovnurin hefur verið fyri fleiri ár aftur í tíðina. Á henda hátt fæst eitt stutt søguligt yvirlit yvir broytingar í stovninum. Stovnsstöddin seinasta árið í metingini – vanlig árið fyri sum metingin verður gjørd – kann samanberast við, hvussu stovnurin hefur verið fyri árin frammanundan.

Fyri at fáa eina góða stovnsmeting er neyðugt við áhaldandi innsavning av hagtals-tilfari, bæði frá sjálvari veiðuni – nøgd, longdar-býti og fiskiorka – og frá fiskirannsóknarskipi.

Støðan í toskastovninum

Seinasta stovnsmetingin av toskastovninum varð gjørd í mai 1993. Hon ger støðuna í stovninum upp við árslok 1992. Gongdin í stovninum síðani fyrst í sekstiárunum er víst á Mynd 1. Síðani 1984 er stovnurin støðugt minkaður. Niðurstøðan er, at stovnurin er sera illa fyri. *Gýtingarstovnurin* er so lítil sum ongantíð áður – um 20.000 tons. Tað er einans helvtin av tí, sum varð fiskað, tá veiðan var mest í áttatiárunum.

Stovnsmetingarnar geva eisini upplýsingar um, hvussu tilgongdin av smáfiski hefur verið tað tíðarskeiðið, sum metingin fevnir um. Upprunastøddin á árgangunum í toskastovninum verður vanlig metta eftir, hvussu stórir hvør árgangur var sum tvey ára gamal. Hesi úrslitini síggjast á Mynd 1.

Í miðal hefur *tilgongdin* verið um 19 milliónir smáfiskar um árið. Fram til 1981 var tilgongdin

millum 10 og 25 milliónir 2 ára gamlir smáfiskar. Einstøk ár – 1972, 1973 og serliga 1982 – komu góðir árgangir undan.

Síðani miðskeiðis í áttatiárunum hefur tilgongdin svikið; ongantíð áður hefur hon verið so ring í so nógv samfeld ár. Tað er henda vánaliga tilgongdin seinastu 10 árin, sum hefur gjørt, at toskastovnurin er so lítil í dag. At so veiðutrýstið á stovnin hesi árin støðugt hefur verið ivaleysa stórt, hefur sjálvandi ikki bøtt um støðuna, tvørturímóti.

Er tilgongdin í vanda?

Ein sjálvsagdur spurningur at seta í hesum sambandi er, um toskastovnurin er vordin so lítil, at tilgongdin til stovnin er í vanda – at stovnurin ikki megna at fáa líkinda árgangir undan.

Í fyrstu atløgu kann verða hugt eftir, hvussu tilgongdin hefur verið tey einstøku árin samanborið við stovnsstöddina. Hetta er sett upp á Mynd 2. Fyri botnfiskastovnar hefur ikki á haldgóðum grundarlagi kunnað verið víst á eitt sannlíkt samband millum gýtingarstovn og tilgongd – heldur ikki fyri tosk undir Føroyum.

Í aðru atløgu kann verða hugt eftir, um vánirnar fyri miðal ella størri árgangum tykjast at vera knýttar at stovnsstöddini. Í flestu førum hefur stovnurin verið um 40.000 og 80.000 tons. Umframt at miðalárgangir eru komnir undan tá, hefur tilgongdin eisini verið stak góð, men onkur ár tó væl undir miðal.

Tá ið stovnurin hefur verið størri enn

Mynd 1
Ovara farstrikan vísir gýtingarstovnin (í túsund tons) 1961-1992. Síðani 1984 er stovnurin støðugt minkaður. Niðara farstrikan vísir tilgongdina av smáfiski (í mió.) í sama tíðarskeiði.

80.000 tons, hevur tilgongdin verið um miðal ella minni. Men hevur stovnurin verið undir 40.000 tons, er eingin árgangur nógv størri enn miðal komin burturúr – tríggir miðal-árgangir og tríggir smáir. Tað kann tí tykjast, sum at frægastu móguleikar fyri *góðari* tilgongd eru, tá ið stovnurin er væl fyri, men tó ikki ov stórus.

Váðamark hjá gýtingarstovnunum

Tað verður hildið, at um gýtingarstovnurin av einum fiskastovni verður ov lítil, megnar hann ikki at fáa líkinda árgangir. Hetta váðamark er tó í fáum førum ken – heldur ikki fyri toskastovnin ella aðrar fiskastovnar undir Føroyum.

Um eitt tilíkt váðamark tó skal setast fyri toskastovnin, tykjast 40.000 tons hóskilig. Sum er, er toskastovnurin bert helvtin av hesum. Fyri at skapa fortreytir fyri eini munagóðari tilgongd mugu tiltøk, sum menna stovnin, fremjast.

Veðurlagsbroytingar

Broytingar í veðurlagnum og árin tess á lívið í sjónum er nógv frammi millum granskarar nú. Nýliga er lögð fram tann hugsan, at tað júst eru m.a. veðurlagsbroytingar, sum hava gjørt sitt til, at tilgongdin til toskastovnin hevur svikið.

Hagtøl um veðrið í Føroyum vísa, at seinastu árin hevur tað verið meir vindur av útsynningi um várarnar enn árin frammanundan. Tekin eru um, at hetta ger vakstrarlíkindini hjá reyðæti, sum er høvuðsføðin hjá toskalavunum, verri.

Eisini loypur útsynningurin ólag í flutningin av toskalavum og reyðæti á landgrunninum. Hildið verður, at útsynningurin tekur bæði larvur og æti út av landgrunninum. Hetta minkar um móguleikarnar hjá larvunum at fáa føði og sostatt at koma undan.

Føðigrundarlagið hjá toskalavunum tykist eisini verða ávirkað av broytingum í streymviðurskiftunum. Mátningar hava víst, at hesi seinastu árin hevur Golfstreymurin verið spakari enn vanligt, tí er ikki eins nógvur Atlantshavssjógvur komin inn í havøkið við Føroyar, sum vanligt hevur verið. Hetta hevur órógvað tað støðufasta rákið runt á landgrunninum, sum so hevur minkað um móguleikarnar hjá toskalavunum at fáa neyðuga føði – reyðæti.

Eisini hava broytingarnar í streymviðurskiftunum gjørt, at tilflutningurin av reyðæti inn á landgrunnin hevur verið minni.

Hvørji viðurskifti ávirka stovnin?

Ein fiskastovnur kann fatast sum ein skipan, har nakað støðugt fer burtur úr, og har sum nakað støðugt legst afturat. Menning av stovninum er treytað av, at meir kemur til stovnin, enn tað sum, fer burturav.

♦ *Vøxsturin* í stovninum veldst í høvuðsheitum um tvey viðurskiftum. Annað er, hvussu hvør einstakur fiskur veksur – *fiskavøxsturin*. Hitt er, hvussu nógv, ið kemur inn í stovnin av smáfiski – *tilgongdin*.

Svíkur annað av hesum ella svíkja bæði í fleiri samfeld ár, merkist tað munandi í stovnstøddini. Afturgongdin í toskastovninum síðani miðskeiðis í áttatiárunum er eitt gott dømi um, hvørja ávirkan áhaldandi vánalig tilgongd hevur á stovnin.

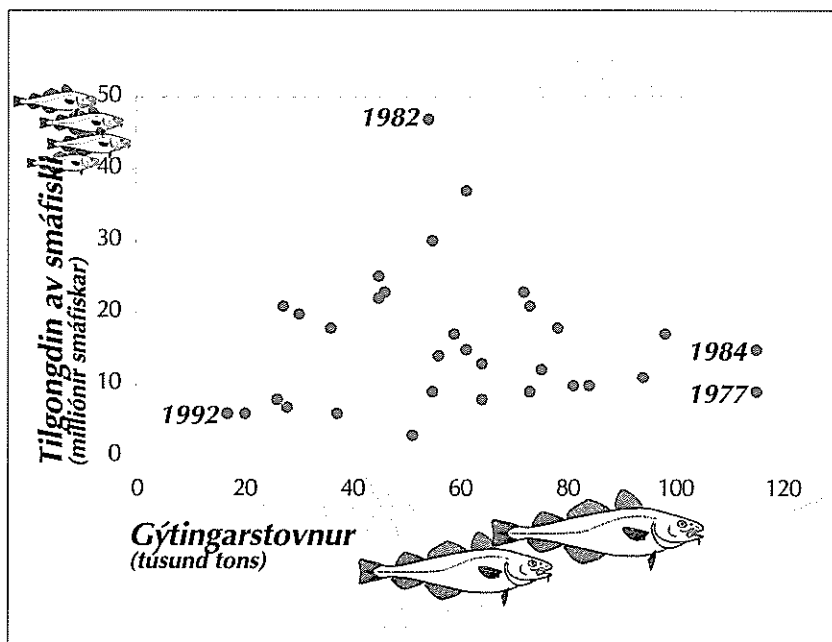
Tilgongdin hevur stóra ávirkan á úrslitini av framskrivingunum viðvíkjandi gongdini í stovninum og veiðuni. Men tað er í fæstu førum, at fiskifrøðingar hava nóg holla vitan at kunna meta um hana nøkur ár fram í tíðina.

♦ *Minking* í einum fiskastovni stendst av náttúrulegum deyða og av fiskiveiðu. Tann náttúrulegi deyðin er hetta, at fiskur verður etin av øðrum fiski, doyri av sjúku, av hungri og av elli. Fyri botnfiskastovnar sum tosk, hýsu og upsa verður roknað við, at árliga doyggja um 20% burtur av hvørjum árgangi á henda hátt.

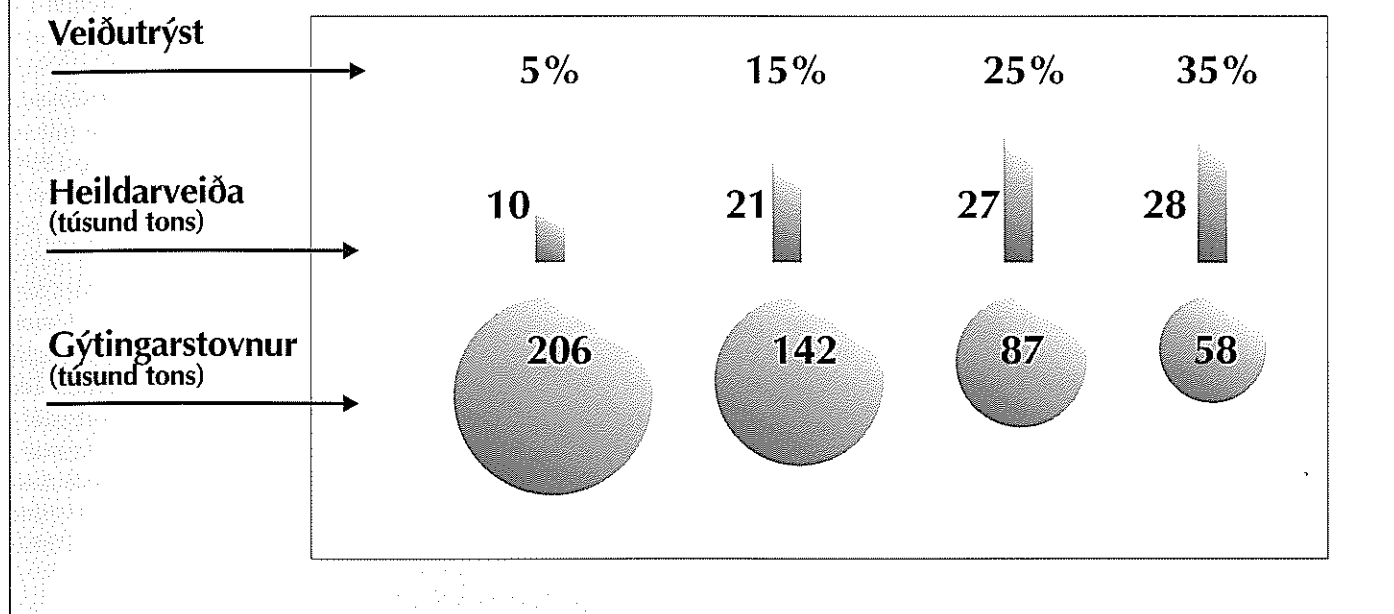
Tann brotparturin, sum fiskiskapurin tekur burtur úr einum fiskastovni, verður róptur *veiðutrýstið*. Veiðutrýstið er ikki tað sama á allar aldursbólknar í stovninum. Tann smærri fiskurin heldur kanska ikki til, har sum mesta royndin er, umframt tað, at eitt nú trol við

MYND 2

Sambandið millum stødd á gýtingarstovni og tilgongd av smáfiski. Hvør prikur samsvarar einum ári í tíðarskeiðinum 1961-92. Tilgongdin hevur verið størst, tá ið gýtingarstovnurin var omanfyri 40 tús. og niðanfyri 80 tús. tons. Fýra prikkar eru markaðir við árinum, eitt nú 1982, tá ið tilgongdin varð mett at vera 47 milliónir smáfiskar, og gýtingarstovnurin varð mett at vera 54 tús. tons.

Toskastovnurin í langtíðarstöðu

MYND 3

Fýra mettar langtíðarstöður fyri toskin undir Føroyum við ymsum veiðutrýsti. Er veiðutrýstið t.d. 25 %, kundu veiðast tilsamans 27 tús. tons, og gýtingarstovnur er tá støðugur 87 tús. tons.

hampiliga víðum meskum ikki fiskar tann smáa fiskin. Tí verður veiðutrýstið á teir yngru aldursbólkarnar vanliga ikki so stórt sum á teir eldru. Tað er ein grundleggjandi partur av stovnsmetingunum at rokna veiðutrýstið.

Best hóskandi veiðutrýst

Tann fiskifrøðiliga ráðgevingin viðvíkjandi gagnnýtsluni av fiskastovnunum verður vanliga mest grundað á veiðutrýstið. Tilmæli um veiðunøgdir miða ímóti at ávirka, so veiðutrýstið ikki gerst óneyðuga stórt. Ov stórt veiðutrýst ger, at stovnurin minkar, at hvørt skip fær minni burturúr, og at langtíðarheildarveiðan møguliga eisini minkar.

Í ráðgevingini má tí verða grundgivið fyri, hvat ið er eitt *hóskiligt veiðutrýst*. Fiskavøkstur og náttúrulegur deyði eru ymisk frá einum fiskastovni til annan, og tí er eitt hóskiligt veiðutrýst ikki tað sama fyri allar fiskastovnar. Fyri toskastovnin undir Føroyum eru hesi viðurskiftini lýst á Mynd 3. Har er sett upp, hvussu heildarveiðan og gýtingarstovnurin í langtíðarhøpi verða ávirkað av veiðutrýstinum. Roknað er við miðal tilgongd á hvørjum ári. Stórt veiðutrýst, t.d. 45%, hevur við sær lítlan gýtingarstovn, og heildarveiðan er ikki størri, enn tá ið veiðutrýstið er 25%.

Eisini er vert at leggja til merkis, at heildarveiðan ikki verður nógv størri, um veiðutrýstið hækkar frá um 20%. Sagt á annan hátt merkir hetta, at meirinntøkurnar av at hækka veiðutrýstið eru at kalla ongar, men útreiðslurnar

verða kortini størri. Tí er tað eisini fiskibúskaparlíga skeivt, at veiðutrýstið er stórt.

Hvat sum er eitt best hóskandi veiðutrýst, valdast serliga um virðismetingina av teimum seinast fiskaðu tonsunum. Er tað vert at seta seg fyri øllum útreiðslunum, sum tað kostar at økja veiðutrýstið frá t. d. 20% til 30% og so í longdini kortini bert fáa eini 2.000 tons meira burturúr?

Eingin ivi kann vera um, at ein slík øking valla loysir seg - hvørki samanlagt og enn minni fyri hvørt skip sær. Tað loysir seg ikki samanlagt, tí meirinntøkurnar megna ikki at gjalda meirkostnaðin. Harumframt minkar tað munandi um rakstrarúrslitið hjá hvørjum skipi sær, tí tað verða 50% fleiri skip, men tó bert 10% fleiri tons.

Tað tykist tí ikki at vera ráðiligt, at veiðutrýstið er meir enn 25%. Gýtingarstovnurin verður tá um 80.000 tons, sum er ovara markið á stovnsstøddini, har sum eisini góðir árgangir eru komnir í stovnin. Men er tilgongdin í fleiri ár tó undir miðal, verður gýtingarstovnurin sjálvandi minni enn 80.000 tons, hóast veiðutrýstið bert er um 25%.

Nærum annar hvør fiskur tikin

Seinastu 10 árinum hevur veiðutrýstið á toskastovnin undir Føroyum í miðal verið um 45%. Á hvørjum ári er sostatt um annarhvør fiskur tikin burtur úr stovninum. Hetta er umleið tvífalt tað, sum í langtíðarhøpi er bæði fiskifrøðiliga og fiskibúskaparlíga hóskiligt.

Um veiðutrýstið í langtíðarhøpi er so stórt sum 45%, verður gýtingarstovnurin ikki størri enn 40.000 tons. Frammanfyri varð bent á, at hetta er tað mark, sum stovnurin ikki eigur at fara niður um til tess at tryggja eina áhaldandi munagóða tilgongd av smáfiski til stovnin. Eisini í spurninginum viðvíkjandi tilgongdini til stovnin hevur veiðutrýstið seinastu árinum sostatt verið ivaleysa stórt.

Stovnsmetingarnar fyri 1993 eru ikki gjørdar enn. Men tann nógv minkaða royndin eftir toski í 1993 tykist benda á, at veiðutrýstið er munandi minkað. Fyribilsmetingar grundaðar á seinastu stovnsmeting og væntaða heildarveiðu benda á, at tað er um 25%. Sostatt tykist veiðutrýstið at vera komið niður á eitt fiskifrøðiliga og fiskibúskaparliga hóskeilig stæði.

Minkingin í veiðutrýstinum er bert hend, tí fiskiskapurin eftir toski hevur svikið. Fer hann at bragða aftur komandi árinum, og ongar munandi avmarkingar eru, økist veiðutrýstið aftur. Fiskiflotin er ivaleysa stórur at fáa veiðutrýstið upp aftur.

Framskrivningar

Útlitini fyri toskastovnin og veiðumøguleikarnar komandi árinum verða lýst við framskrivningum., sum hava støði í verandi stovni frá stovnsmetingunum og eru harumframt grundaðar á fortreytir serliga um tilgongd og veiðutrýst.

Framskrivningarnar eru ikki beinleiðis tann gongdin, ið roknað verður við, men tær verða brúktar at lýsa, hvat sum hendir, um fortreytirnar halda. Tí verða gjørdar framskrivningar við *ymiskum* fortreytum.

Hvussu tilgongdin av smáfiski verður tey komandi árinum, vita vit ikki. Tey seinastu 10 árinum hevur hon tó verið stak vánalig. Hvussu verður við stovninum og fiskiveiðuni, um henda gongdin stendur við? Annar móguleiki er, at vónandi onkur miðalárgangur ella góður árgangur kemur undan. Hvussu ávirkar tað gongdina?

Fiskiveiðan og fiskiveiðupolitiskar avgerðir hava eisini sína ávirkan á stovnin. Hvussu hevði gingist, um tilmælið frá Altjóða Havranssóknarráðnum um at steðga allari veiðu eftir toski varð tikið til eftirtektar? Ella um hildið verður fram við sama veiðutrýsti sum í 1992 samanborið við eitt fiskifrøðiliga og búskaparliga hóskeiligari veiðutrýst? Og hvussu ávirkar tað toskastovnin, um uppskot landsstýrisins viðvíkjandi heildarkvotum verður sett í verk? Í uppskotinum verða ásettar heildarkvotur komandi árinum, sum lutfalsliga eru munandi størri enn tað, sum veiðan varð í 1993.

Úrslitini av framskrivningunum eru sett høgrumegin. Sum mát fyri, hvussu toskastovnurin er fyri, er stæddin á gýtingarstovninum við ársbyrjan uppgivin. Í ovastu raðnum er roknað við, at tann vánaliga tilgongdin, sum hevur verið seinastu 10 árinum, heldur fram. Í øðrum raði er tó roknað við, at tað í 1995 og 1996 koma miðalárgangir í stovnin. Í niðastu raðnum er roknað við miðaltilgongd øll árinum. Í tí fyrsta teiginum er roknað við, at heildarveiðan verður 7.000 tons. Í hinum báðum er roknað við ávikavist hóskeiligum og stórum veiðutrýsti. Tað stóra veiðutrýstið svarar til trýstið í 1992 og tað hóskeiliga til trýstið í 1993. Fyribilsmetingar benda á, at veiðutrýstið í 1993 var um helvtina av veiðutrýstinum í 1992.

Tað eru spurningar sum hesir, ið framskrivningarnar eru ætlaðar at geva eina hóming av. Flestu fortreytirnar, ið framskrivningarnar eru grundaðar á, eru knýttar at náttúruviðurskiftum – tá ið undantíknir eru móguleikarnir hjá myndugleikunum at fremja ávísar atgerðir, sum ávirka veiðumøguleikarnar og sostatt eisini veiðutrýstið.

Tí kunnu framskrivningarnar serliga brúkast til at lýsa ta ávirkan, sum myndugleikarnir hava á menningina av toskastovninum. Er tað so, at fiskiveiðupolitiskar avgerðir hava avgerandi ávirkan á menningina, ella er menningin í størsta mun knýtt at náttúruviðurskiftunum? Ikki endaligt svar men ábendingar kunnu fáast burtur úr framskrivningunum.

7.000 tons ella fiskibann

Tvey uppskot eru frammi um toskaveiðuna undir Føroyum komandi árinum. Altjóða Havranssóknarráðið hevur annað árið á rað mælt til at steðga øllum toskafiskiskapi, til stovnurin er munandi vaksin. Høvuðsgrundgevingin er tann sera lítil gýtingarstovnurin. Landsstýrið harafturímóti hevur í sínum uppskoti um vinnuligan fiskiskap skotið upp, at um 7.000 tons kunna verða fiskað á hvørjum ári fram til 1998. Í 1993 vórðu um 6.000 tons fiskað.

Varð onki fiskað, vaks gýtingarstovnurin til 70.000 tons í 1999 - hóast tilgongdin er lítil øll árinum. Koma frægari árgangir til onkur ár, fer

Framskrivningar av toski 1994-1999 eftir tilgongd og veiðutrýsti

**Áhaldandi lítil tilgongd
öllum árinum 1994-99**

Veiðan 7000 tons

**Hóskiligt veiðutrýst
(1993 stöðid)**

**Stórt veiðutrýst
(1992-stöðid)**

**Miðaltilgongd
1995-96 og lítil
tilgongd hini árinum**

Veiðan 7000 tons

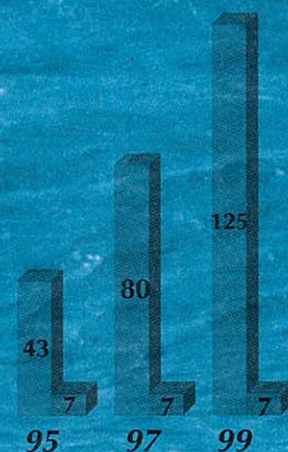

**Hóskiligt veiðutrýst
(1993 stöðid)**

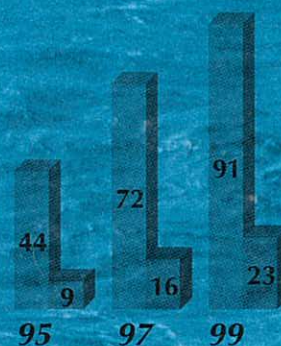

**Stórt veiðutrýst
(1992-stöðid)**

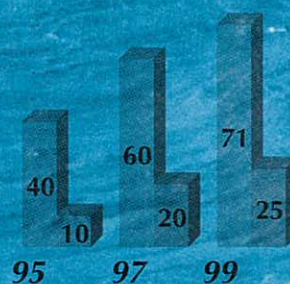
**Miðaltilgongd
öllum árinum 1994-99**

Veiðan 7000 tons

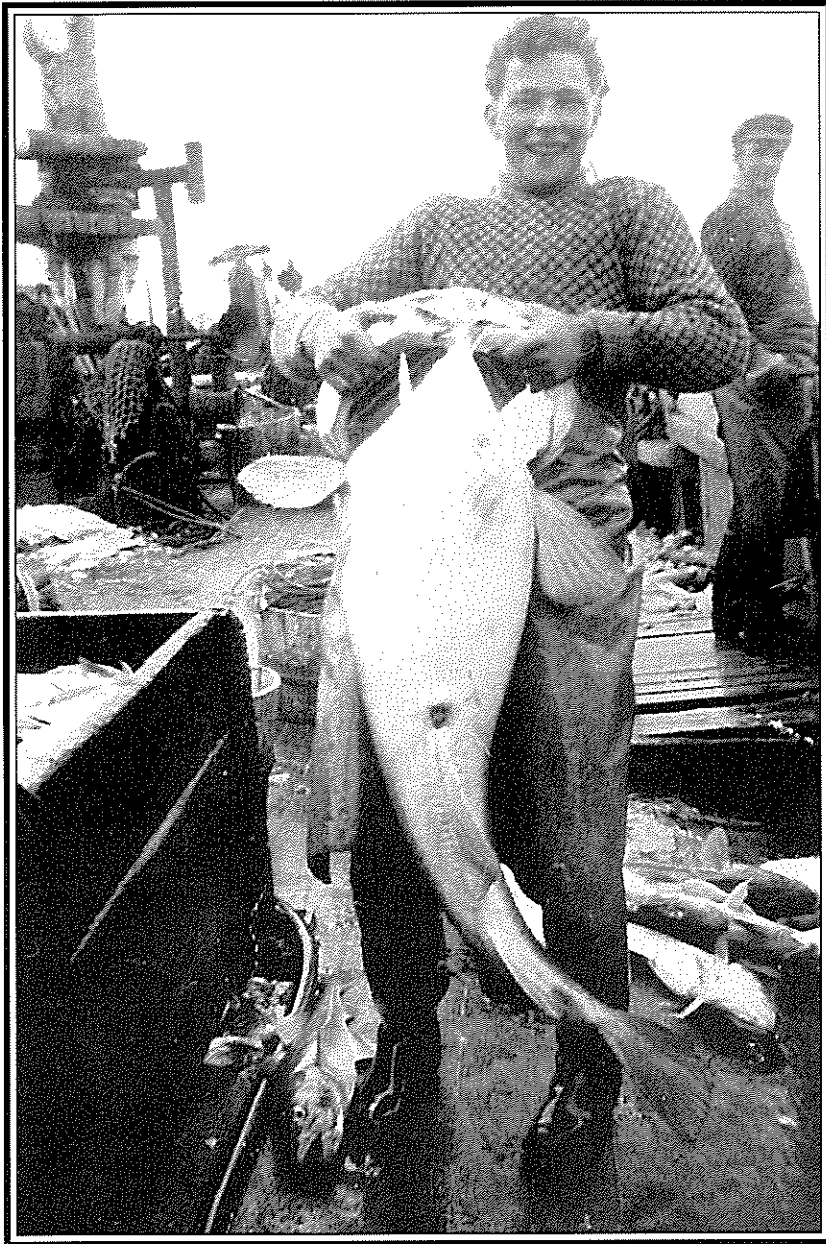

**Hóskiligt veiðutrýst
(1993 stöðid)**

**Stórt veiðutrýst
(1992-stöðid)**

Óli Chr. Eidesgaard á Brekku á Eiði umborð á Austerlitz vísir her erpin fongin fram – ein av størstu toskunum, ið fingin varð á línu, tá ið teir royndu á landgrunninum á leiðini við Sukurtoppin í Vesturgrønlandi í 1951 (ella 1952). So stórar toskar fingu teir í djúpum holum í botninum, ið kundi vera ójavnur. Óli átti myndatólið sjálvur, men motorpassarin tók myndina.

gýtingarstovnurin upp um 100.000 tons.

Heldur tann vánaliga tilgongdin fram, og tað verða fiskað 7.000 tons árliga, er vøksturin í stovninum sera lítill. Sjálvt eftir øll hesi árin kemur hann ikki meir enn upp á 34.000 tons. Men koma tað frægari árgangir í stovnin onkur ár, mennist hann tó aftur til meir enn tað dupulta – 73.000 tons – sjálvt um veiðan er 7.000 tons.

7.000 tons ella størri veiðutrýst

Hóast veiðutrýstið á toskastovnin tykist vera minkað niður á eitt hóskiligari støði, er vert at hava í huga, at verandi floti tó framvegis kann fremja eitt stórt veiðutrýst. Tað er tann vánaligi fiskiskapurin, sum heldur honum aftur.

Koma hampiligir árgangir í toskastovnin,

fara skip aftur at leggja seg eftir at fiska tosk í staðin fyri onnur fiskasløg ella í staðin fyri at liggja. Er veiðan avmarkað til í mesta lagi 7.000 tons tilsamans, fer stórt trýst at verða lagt á myndugleikarnar um at viðka ræsurnar hjá fiskiflotanum.

Hvussu ymisk veiðutrýst tá ávirka stovnin og veiðuna, er eisini lýst á myndunum á síðu 9. Úrslitini, ið fyrst verður víst til, eru tey, har roknað er við miðal tilgongd í 1995 og 1996 og lítlari tilgongd hini árin.

Meir, ið fiskað verður, minni veksur stovnurin. Verður hildið fast um 7.000 tons sum heildarkvotu, veksur stovnurin alt tíðarskeiðið. Verður veiðutrýstið komandi árin hóskiligt – tað er nakað sum væntað í 1993 – veksur stovnurin upp móti 57.000 tons.

Vøksturin í stovninum verður tó munandi minni, um veiðutrýstið verður stórt: Stovnurin kemur upp um 47.000 tons, men minkar aftur. Afturgongdin í stovninum stendst av, at tilgongdin seinnu árin í tíðarskeiðinum er lítill, samstundis sum veiðutrýstið er stórt.

Verður tilgongdin miðal øll árin, veksur stovnurin sjálvsagt munandi skjótari, enn tá ið tilgongdin er minni. Men gongdin er tó tann sama, sum tá tilgongdin er minni: stórt veiðutrýst ger, at stovnurin verður minni.

Viðvíkjandi *veiðuni* er vert at hefta seg við, at hóast veiðutrýstið er ymiskt, er munurin í heildarveiðuni við hóskiligum og stórum veiðutrýsti flestu árin tó bert um 2.000 tons ella minni. Í búskaparlíggum høpi merkir hetta, at ein lítill tvífolding av íløg- og rakstrarútreiðslunum bert økir um inntøkugrundarlagið við 2.000 tons.

Tilgongdin fyrst í nítíárunum lítill

Fiskirannsóknarstovan hevur hagtøl, sum týðiliga benda á, at árgangirnir frá gýtingini í ávikavist 1991 og 1992 eru smáir. Sostatt koma framhaldandi smáir árgangir inn í tann vaksna partin av toskastovninum. Yngulkanningarnar í fjør góvu eina ábending um, at gýtingin í 1993 hilnaðist nakað frægari enn árin frammanundan – men tó ikki meir enn til helvtar av miðalárgangi ella so. Tað er sostatt onki, sum bendir á, at tað koma hampiligir árgangir inn í toskafiskiskapin í bræði.

Grundað á framskrivingarnar, sum higartil eru gjørdar, kann tí sigast, at útlitini viðvíkjandi toskastovninum og toskafiskiskapinum tey komandi árin framhaldandi eru døpur. Skal nógv kunna verða fiskað, krevst stórt veiðutrýst og meir, ið fiskað verður, minni veksur stovnurin.

Samanumtikið

Menningin av toskastovninum er fyrst og fremst knýtt at, hvussu tilgongdin av smáfiski verður komandi árin. Verða undanfarin ár brúkt sum grundarlag, eru útlitini døpur. Menning av stovninum er treytað av, at frægari árgangir enn undanfarin ár koma til stovnin.

Fiskiveiðupolitiskar avgerðir ávirka tó gongdina. Vil so illa til, at tann vánaliga tilgongdin heldur fram, og tað verða fiskað 7.000 tons av toski, økist stovnurin lítið og einki. Við so lítlari tilgongd er grundarlag ikki undir einum hampiligum stovni, samstundis sum tann nøgdin, ið skotin er upp, verður fiskað.

Øðrvísi er tó, um tilgongdin verður frægari. Verður hildið fast um 7.000 tons sum heildarkvotu, mennist stovnurin. Men verður veiðutrýstið økt aftur til støðið í 1992, verður vøksturinn munandi minni.

Í fyrsta lagi kann menningin sigast at vera í valdi náttúrunnar. Men politiskar avgerðir hava tó munandi ávirkan. Hvussu náttúran háttar sær, kunna vit ikki ávirka, men tær vinnuligu og politisku avgerðirnar eru tó vinnulívsmanna og politikaranna.

Tí eru tað í øðrum lagi teir, sum hava ábyrgdina av menningini. Tað er teirra ábyrgd, at tilfeingið, ið náttúran letur okkum, verður umsitið við skili.

Er náttúran korg, er ikki ráðiligt at fiska ov nógv – serliga ikki, tá ið stovnurin er so illa fyri sum nú. Tá kunnu avgerðir, sum nú eru í umbúna, seinka ella í ringasta føri forkoma toskafiskiskapi komandi árin.

Tá er lítið vunnid. Betur er at vera fyrivarin og binda um heilan fingur sum skjótast.

Hetta er í veruleikanum grundgevingin frá Altjóða Havranssóknarráðnum fyri at steðga øllum toskafiskiskapi. Tá hevur man í hvussu er gjørt sítt ítarsta til at endurreisa stovnin.

Avleiðingin av hesum er tó, at allur toskafiskiskapur heldur uppat. Væntað avreiðing í 1993 er um 5.000 tons. Hon skal sammetast

við, at árliga miðalveiðan í áttatiárunum var 28.000 tons.

Niðurgongdin í avreiðingarnøgdini hevur havt ógvisligar búskaparligar avleiðingar fyri alt samfelagið. Hvussu stóran mun ger tað, um tey 5.000 tonsini eisini hvørva?

Tað er tó ikki rætt at siga, at tey hvørva. Veiðubannið skal skiljast sum ein iløga í framtíðina – ein iløga í toskastovnin til tess at leggja grundarlag undir munadygga tilgongd til stovnin. Uppskot Bygnaðarnevndarinnar og landstýrisins um 7.000 tons stóra toskakvotu hvørt av teimum fimm komandi árunum er tað mótsetta. Vil illa til – at tilgongdin framhaldandi verður eins ring og undanfarin ár – kann tað hava við sær, at grundarlagið verður tikið undan toskastovninum og toskafiskiskapi undir Føroyum í nógv ár.

<i>Ymisk heiti á toski</i>	<i>Orð, ið enda við -toskur</i>	<i>Orð, ið byrja við toska(r)-</i>
<i>fiskur</i>	<i>fellistoskur</i>	<i>toskabeita</i>
<i>smáfiskur</i>	<i>havtoskur</i>	<i>toskabrestur</i>
<i>reyðfiskur</i>	<i>ílandstoskur</i>	<i>toskafiskiskapur</i>
<i>berggylta</i>	<i>lunnatoskur</i>	<i>toskafлак</i>
<i>brøndingur</i>	<i>miðatoskur</i>	<i>toskagarn</i>
<i>tertlingur</i>	<i>miðlingatoskur</i>	<i>toskalippa</i>
<i>torrafiskur</i>	<i>torratoskur</i>	<i>toskalivur</i>
<i>várfiskur</i>	<i>turrtoskur</i>	<i>toskalús</i>
<i>summarfiskur</i>		<i>toskamið</i>
<i>heystfiskur</i>		<i>toskamurtur</i>
<i>sildafiskur</i>		<i>toskarhøvd</i>
<i>miðafiskur</i>		<i>toskasild</i>
<i>bankafiskur</i>		<i>toskaskræða</i>
<i>gloypingur</i>		<i>toskastovnur</i>
<i>grunnafiskur</i>		<i>toskatorva</i>
<i>málfiskur</i>		
<i>landskránur</i>		
<i>blankur fiskur</i>		
<i>bøllingur</i>		

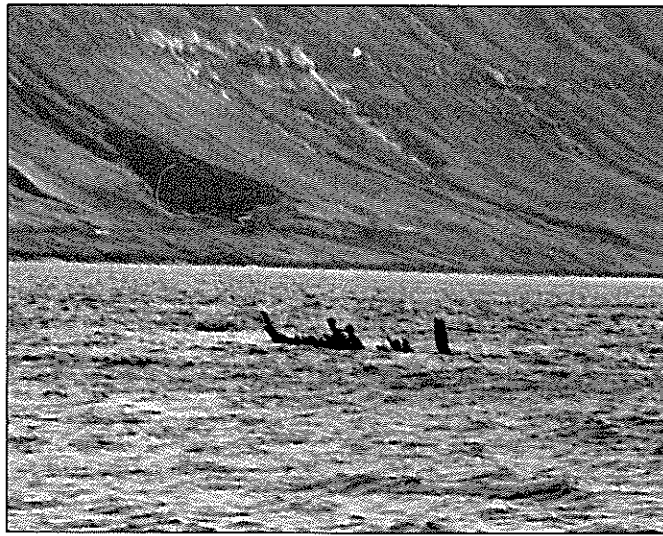

Toskurin nýttur sum merki. Myntur hjá J. F. Kjølbros frá 1940-árunum. Búmerki hjá Føroya Fiskasølu og Lynfrost frá 1970-árunum.

Sluppin Golden Harp

Út fyri sandinum í Hvalvík síggjast rovini av einum skipi. Øll, ið ferðast eftir landsvegnum, munnu hava varnast hetta skipsvrakið. Bæði tilkomin og eldri fólk vita at siga, at vrakið hevur ligið har, alt tað tey minnast, og mong hava spurt seg, hvat hetta mundi vera fyri eitt skip.

Vrakið er av sluppini *Golden Harp*. *Golden Harp* varð keypt í Onglandi í 1903. Tað var ein maður av Selatrað, Niels Juel Joensen, vanligi nevndur Niels av Selatrað, sum keypti skipið í Yarmouth 26. februar 1903 og kom á Havnina við tí 9. mars.

Hann førði skipið tað árið og í 1904. Í 1903 seldi hann Pouli Niclasen bókahandlara í Havn tveir triðingar, og í 1905 seldi hann sama manni restina. *Golden Harp* var síðan til fiskiskap tey komandi árin við ymiskum skiparum. 1915 og

1916 var Jan Jacobsen í Nólsoy skipari.

Síðan hevur ikki eydnast at finna meira um *Golden Harp* uttan tað, at hon lá uppankrað við streymneslandið, sleit í illveðri og rak inn á sandin, har hon hevur ligið síðan. Hetta má hava verið onkuntíð beint undan 1920. Nakað av víðinum varð selt á uppboðssølu, og ikki er óhugsandi, at nakrir steýrar enn standa onkunstaðni í Hvalvík, tí víðurin var sterkasta eik, og tí er skipið til enn.

(Heimildir: Páll Nolsøe: *Føroya siglingarsøga* og Hanus Joensen, Hvalvík).

Gomul bløð

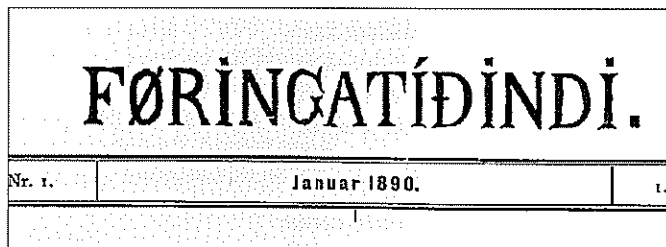
Heimsins elsta avis, ið enn er til, er tað svenska almenna blaðið *Post och Inrikes Tidningar*, sum varð stovnað í 1645. Elsta handilsliga avís er *Haarlems dagblad / Oprechte Haarlemsche Courant*. Blaðið kom fyrstu ferð í 1656 við navninum *Weeckelycke Courante van Europa*.

Í Danmark er elsta blaðið, ið enn kemur út, *Berlingske Tidende*, sum byrjaði í 1749. Navnið er frá stovnarinum Ernst Heinrich Berling. Alment fekk blaðið navnið *Berlingske Tidende* so seint sum í 1935, men varð millum manna rópt *Berlingske Tidende* frá byrjan, hóast tað hevði annað navn tá: *Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender*. Blaðið kann sigast at vera framhald av *Extraordinaire Relationer*, sum longu í 1721 varð útgivið av Joachim Wielandt. Tá ið hann doyði, seldi einkjan E. H. Berling rættindini, sum so í 1749 byrjaði við *Berlingske Tidende*.

Fyrsta blaðið nakrantíð í Føroyum er *Færingetidende*, sum Niels Winther gav út í 1852. Einans 9 bløð komu út, og

Færingetidende er fyrsta blaðið í Føroyum nakrantíð. Niels Winther var blaðstjóri. Tað kom út í 1852 við 9 bløðum og varð skrivað á danskum. Tá kendu føroyingar lítið og einki til nakað føroyskt skriftmál.

Føringatíðindi var fyrsta blað, sum burturav varð skrivað á føroyskum. Tey komu út eina ferð um mánaðin 1890-1901. Í 1906 komu tvey nummør. Rasmus Effersøe var ritstjóri tey flestu árin.

longu sama árið steðgaði blaðið. Orsøkin var, at *Færingetidende* var sera atfinningarsamt mótegis ymsum víðurskiftum í føroyska samfelagnum, t.d. einahandlinum. Niels Winther varð dæmdur at rinda stóra bót, gavst við blaðnum og flutti til Danmarkar at búgva.

Í Føroyum er elsta núverandi blað, sum helst øllum kunnugt, *Dimmalætting*, sum kom út fyrstu ferð sum eitt royndarblað 8. des. 1877, og síðani regluliga frá 5. januar árið eftir. Fyrsti blaðstjóri var Lütje Lützen.

Færingetidende og *Dimma-*

lætting vórðu skrivað á danskum, tí nógv tann størsti parturin av Føroya fólki dugdi ikki at lesa móðurmálið; hendinga greinir í *Dimmalætting* vóru kortini á føroyskum.

Seinast í 1880-árunum vaks ansurin fyri móðurmálinum, og í 1890 kom fyrsta nummarið av *Føringatíðindum*, sum burturav varð skrivað á føroyskum. Tað var fyrst og fremst Rasmus Effersøe, ið átti lívið í blaðnum, men eitt skifti hevði fyrst Andras Sámalsson og seinni Jóannes Patursson ábyrgdina av blað-

num. *Føringatíðindi* góvust at koma út regluliga í des. 1901. Í 1906 varð ein roynd gjord at fáa blaðið út aftur, tvey nummør komu, men so gavst blaðið med alla.

Fuglaframi var ein onnur roynd at gera eitt blað á føroyskum. Tað kom út 1898-1902. Blaðstjóriin Sverri Patursson spyr í seinasta nummarinum, hví tey føroysku bløðini ikki bóru seg, og svarar: "Tað ið bilar er, at forstáilsi fyri samanhaldi ikki er nóg mikið framvaksið ...".

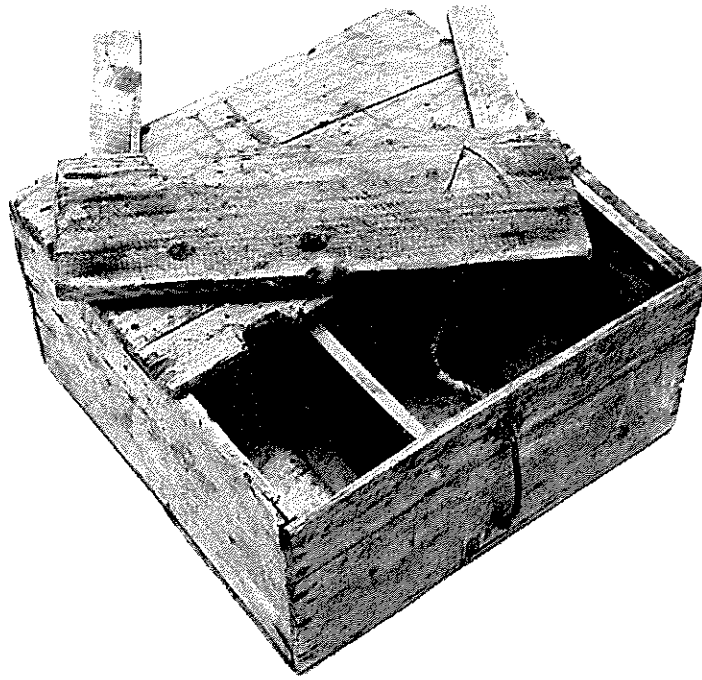
Lippukassi

Eins og nú á dögum var áður vanligt við kapping í føroyska samfelagnum, soleiðis eisini í sambandi við fiskiskap. Tó fekk kappingin neyvan somu figgjartiligu avleiðingar fyri einstaklingin, sum hon fekk fyri fiskimannin umborð á føroysku sluppunum.

Har fekk hvør maður lön alt eftir, hvussu nógv hann sjálvur megnaði at fiska. Til at halda tal á veiðuni, skar hann sær lippuna av hvørjum fiski – tó bert um fiskurin var størri enn 18 tummar. Var fiskurin minni enn 18 tummar, men størri enn 12, varð *gilla* skorin í staðin. Hetta var tað, ið hekk eftir á høvðinum, tá ið fiskurin var avhøvdaður. Fýra gillur gingu upp á lippuna. Var fiskurin minni enn 12 tummar, taldi hann ikki við.

Lippukassi varð nýttur at savna lippurnar upp í – ein lítill trækassi við loki. Í kassanum kundu vera tvey rúm ymisk til støddar. Minna rúmið var til dagsins fong, sum um kvøldið varð taldur upp og koyrdur í størri rúmið. Vanliga varð kassin gjørdur upp eina ferð um vikuna, ofta sunnudag ella leygarkvøld. Menninir taldu upp hvør hjá øðrum, meðan bestimaðurin var hjástaddur og skrivaði niður. Síðan førði skiparin fongin inn í bók, ið so reiðarin nýtti til endaligu avrokningina, tá ið túrurin varð lokin.

Ikki er at undrast á, at tað tá eisini funnust lipputjóvar umborð á sluppunum.

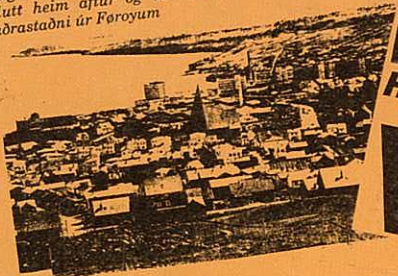

LEIDIR

Havnafólk flyta sum ongantíð 1100 havnaborgarar broytt adressu í ár

Higar til í ár eru 800 havnafólk flutt av landinum. 100 flutt heim aftur og 500 fólk eru komin til Havnar aðrastaðni úr Føroyum

Føroyingar flyta nú av landinum í hópatali

Hagttíðindi kemur út í dag og töluni fyrri teir fyrstu mánaðarnar í ár eru skakandi. Hvønn einsta dag flyta teir føroyingar av landinum

Eitt ættarlið deitur burtur í Føroyum

Tá fólkflytingir er so óguvlig sum í dag, er grundarlagið hjá teimum, sum skulu føða børn um 10 ár so lítið, at fólkalið fer at standa í stað nógv ár framvið, sigur Hans Pauli Strøm, samfelagsfrøðingur

Í gákvöld var pallborðsfundur í Norðurlandshúsinum, sum Føroya Ungdómur skipaði fyrri. Fundur var í Ung Fyrisátt, sum er ein av teimum samfelagsfrøðingum, sum er stovur um fólkflytingar og avbrotsgættar í Føroyum.

Bert heilvínur er ungur. - Eg havi jútt gjørt segnið um tíð og um tíð, og tíðir í ár havi verið 2.420 fólk, utflýgingin er 810 fólk. Norðurlandshúsin er stovur um fólkflytingar og avbrotsgættar í Føroyum.

Tey rýmdu til Hirtshals

- men størstur av øllum er kærleikin til...

Hirtshals - ein føroysk fiskararbeiðsstaða í norðurlandi. Skoðandi kandi tað føroyingar hava kandi tað hagar seyðarar teir eru fyrri at fara arbeiða. Men vitgarni til kanna, eydnast er bert kandi. Teir eru kandi

Fleiri enn túsund fólk um árið

Fyrstu trýggj mánaðirnir í ár siga okkum, at stóra flytingin um kommunumørkið heldur fram

Tey ungu flyta

Flutt av landinum higartil í ár:

416 fluttu 161 komu heimaftur

Í mun til fólkalið eru fest vágafólk farin av landinum, men størsta talið er úr Havn, hadani 83 eru flutt

Støðgið fólká streyminum av landinum

-Politikararnir mugu gera sær greitt, hvat er munarbrávið hjá fólk til at koma liva í Føroyum í dag. Tað er brávið í munin, undir heita mark, so ríma fólk av landinum. Og tað er júst heita, sum nú er við ávíð landinum, seyðin og oyryndarnum. Hetta eru annars tey, sum skulu vera við til at bygja landið upp aftur umi Føroyar á pallborðsfundinum í SMS leygardagin, sum stóði seg um framtidina hjá føroyskum landi.

Heidi er einsam- øll eftir

Førelgur og systkin eru flutt niður til Danmarkar, tað verða

Hjún við trimum børnum: Vit fara

Dimmalættin

Alli teiri føroyingar leita sær av landinum til Danmarkar. Í landsliði fyrri at taka arbeiðsplat og útbýggingar

Føroyingar flyta til umráði danir flyta fr

Í landsliði fyrri at taka arbeiðsplat og útbýggingar. Tað er serliga heita vit tað, at føroyingar, sum flýggja til Danmarkar, sum teimum kemur um at fara til Danmarkar, sum teimum kemur um at fara til Danmarkar, sum teimum kemur um at fara til Danmarkar.

Fóru úr Føroyum fyri at yvirleva

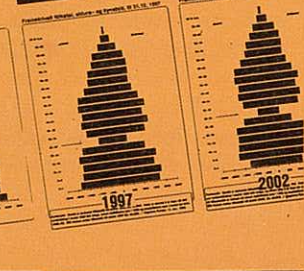
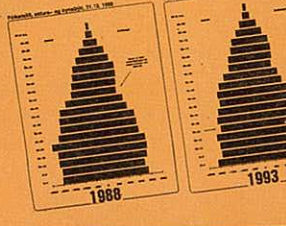
RÆÐANDI ROKNISTYKKI: Ár 2002 eru vit bert góð 40.000 eftir í Føroyum

Tað ringasta, sum kann henda, er at verandi ættarlið ikki royna at gjalda skuldina aftur, sigur Peter Andersen, ið er formaður í dansku endurreisingsnevndini fyri Føroyar. - Um Føroyar skulu gerast eitt liviligt samfelag fyrri komandi ættarliði, er avgerandi neyðugt, at tey sum í dag eiga pengar, gera sítt til at niðurgjalda skuldina.

Peter Andersen ásannar, at niðurgjalda skuldina

Pallborðsfundur um aktuelt evni: Ungdómurinn sum hvørvur

Føroya Ungdómur tekur spurningin um fólkflytingina upp á pallborðsfundi í kvöld

Fólk fyrri- reika flyt- ingina væ

Nú Føroyar farvæl!

Í hesum árum hendir tann størsta íbúgvaføðiliga broytingin í Føroyum í nýggjari tíð. So leingi vit hava toluliga álitandi tøl um hetta evnið, frá umleið 1800 og fram eftir, er einki komið fyri, sum kann samanberast við støðuna í dag.

Rolf Guttesen
Geografisk Institut
Keypmannahavnar Universitet

Fólkallytingin av landinum er so stór, at hon hóttir við at taka grundina undan samfelagnum. Og sjálvt um hon møguliga fer at minka komandi árin, so er longu nú stórur skaði hendur.

Men meiningar um hesa flyting eru ymiskar. Tað veldst um sjónarmið. Summi siga, at Føroyar ikki kunnu bera meiri enn einar 25.000 íbúgvur. Onnur meina, at eitt størri fólkatal hevði verið ein samfelagsligur fyrimunur, sum hevði givið møguleika fyri einum samfelag við størri sjálfbroytni, enn eitt fáment samfelag.

Fyrr hevur verið stór flyting, men . . .

Fyrr hava verið tíðarskeið við burturflyting; í 30-árunum og 50-árunum, men tað, sum hendir nú, er nógvar ferðir álvarsligari. Tann íbúgvaføðiliga støðan er óstøðug, onkur hevur kallað hana "frítt fall". Ógjørligt er at siga við vissu, hvussu støðan verður um 5, 10 ella 15 ár. Men eitt er longu nú vist. Stórur skaði er hendur, ikki bert íbúgvaføðiliga, men eisini viðvíkjandi búskapi og hugburði.

Hyggja vit fyrst at gongdini fram til 1989, so hevur verið ein jøvn og at kalla óbrotin framgongd í fólkatalinum í Føroyum. Í fyrru öld trífaldaðist fólkatalið úr 5.000 upp í 15.000, og tey fyrstu 89 árin í okkara öld trífaldaðist fólkatalið aftur, og gott og væl tað, úr 15.000 upp í 47.803.

Kanska verður hetta tal – 47.803 fólk – tað søguliga mettalið, sum Føroyar ongantíð síggja aftur?

Gongdin í grannaoyggjunum

Í mun til onnur oyggjasamfeløg, sum Føroyar kunnu samanberast við, so er slíkur vøkstur ikki sæddur aðrastaðni. Oyggjarnar sunnanfyri, Hetland, Orknøyar og Hebridurnar høvdu vaksandi fólkatal fram til umleið 1850-1860, síðani hevur verið afturgongd ella er stígur komin í fólkatalið.

Tó hevur Hetland í sambandi við oljuvinnuna síðani umleið 1970 havt eina stóra framgongd í fólkatalinum aftur. Men henda framgongd helt bert stutta tíð, sum hesi tøl vísa, 1974: 18.400, 1981: 26.700, 1989: 22.200. So tey, sum síggja eina komandi oljuvinnu á føroyskum havbotni, sum tað, ið lekir allar sjúkurnar, ið samfelagið hevur í dag, eiga at vara seg.

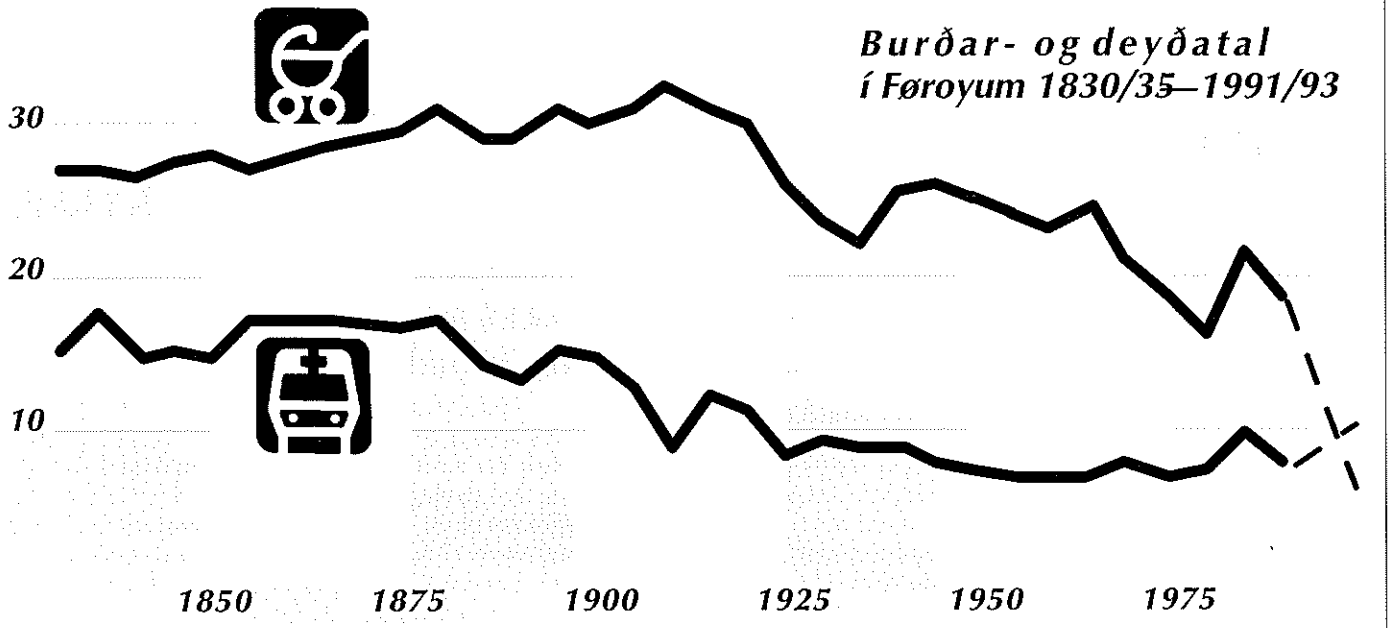
Royndir aðrastaðni vísa eisini, at smærri oyggjasamfeløg sum heild hava stórar trupulleikar at klára seg. Eisini tey, sum hava vunnið sjálvstýri í okkara tíð, hava havt ilt við at hildið livifótinum uppi. Tey flestu hava eins og Føroyar bert eina rávørkeldu at liva av. Hon kann tømast, misbrúkast ella umsitast fyrilitsleyst, og so gongur knappliga galið.

Teir íbúgvaføðiligu tættirnir

Læran um fólkatal og fólkasamanseting nevnist *íbúgvaføði* (demografi), og teir íbúgvaføðiligu tættirnir eru *burðartal*, *deyðatal*, *burturflyting* og *tilflyting*. Munurin millum burðar- og deyðatal

Greinir um flytingina av landinum hava ofta verið at sæð í bløðunum seinastu tíðina.

Burðar- og deyðatal í Føroyum 1830/35–1991/93

gevur tann náttúrulega vøksturinn, ella tað, ið nevnist *burðaravlopið*.

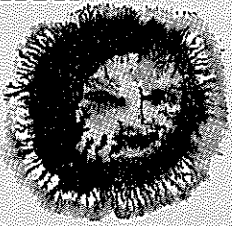
MYND 1 vísir, hvussu gongdin í burðar- og deyðatalinum hevur verið í Føroyum eitt langt tíðarskeið, frá 1830 fram til dagin í dag. Tølini eru roknað sum 5-ára miðaltøl, soleiðis at tilvildarligar broytingar ikki síggjast, men høvuðsgongdin verður undirstrikað.

Burðartalið liggur høgt, yvir 25 promillur, til umleið 1920. Talið hevur síðani verið fallandi. Tó reyk tað knappliga upp í teimum góðu 80-árunum, men hevur síðani aftur verið fallandi.

Deyðatalið lá fram til 1880 yvir 15 promillur, men var so fallandi fram til umleið 1960. Síðan hevur tað havt hug at vaksa aftur, og

MARIA ANDERSEN:

FØROYSKAR GENTUR Í KEYPMANNA- HAVN

Í sekstiárumum fluttu lutfalsliga nógvar ungar gentur til Danmarkar. Bóklingsurin FØROYSKAR GENTUR Í KEYPMANNAHAVN, ið kom út 1971, víðger støðuna hjá hesum gentum.

Úr innganginum:

Orsökirnar til at fólk flyta eru, sagt so stutt og alment sum gjørligt: 1) *Negativ víðurskifti í fráfaringarlandinum* - arbeiðsloysi, lágur lønir, stravið og ónosligt arbeiði, vantarandi sosialur trygggleiki og útbúgvingarmøguleikar, sosialt trýst á frávikjandi, og annað tilíkt. 2) *Positiv víðurskifti í móttakaralandinum*: arbeiðsmøguleikar, góðar lønir o.s.fr.

Úr fororðinum:

Eg havi lagt allan dent á at fáa tað fram, sum ikki sæst av tí statistiska tillarinum, nevniliga tær menniskjansligu umstøðurnar hjá hesum gentum, sum fóru av landinum við so ringari bakgrund

... Tí ræður tað ikki um at broyta tað føroyska samfelagið, so tað ikki verður eitt samfelag, haðani ungdomurin rýmir, men eitt livandi samfelag, har allir bólkar kunnu fáa teirra lívskrøv uppfyllt?

Úr samrøðunum: Hví fórt tú niður?

Eg havi eina venindu her niðri, hon skrivaði og fortaldi mær hvussu spennandi tað er at fara í býin hertiðri, og hon skuldi nokk skaffa mær arbeiði. Eg var eisini so deydámóð av at ganga í ..heimbygðini/... tí har sker jú einki. (fór niður 16 ár gomul)

Drongurin hjá mær var farin niður á skúla, hann bleiv við at skriva eftir mær og bað meg taka arbeiði hertiðri, og

tilsíðst fór eg. (fór niður 17 ár gomul)

Eg hevði eitt systkina-barn niðri, og tá hon var heima og ferðaðist, tosaði hon altíð um, hvussu spennandi og deiligt tað var niðri. Hon fortaldi um forlystilsir, Tivoli, dansirestaurationir, náttklubbar og alt móguligt annað, og so fekk eg eisini hug at reisa niður. (fór niður 19 ár gomul).

Eg kundi ikki læra til pleyirsku í Føroyum, og eg keddi meg eisini illa heima, og har kundi eg heldur ikki fáa nakað arbeiði. (fór niður 22 ár gomul)

Hvat hevur tú gjørt ?

Eg var eitt ár á missiónshotelli, trý ár á

ellisheimi, har eg fekk 8-mánars kursus sum pleyirsku, síðan havi eg arbeitt sum pleyirsku á hospitalinum.

Eg arbeiddi í køkinum á einum skúla í eitt ár, 1/2 ár á hotelli, og var so heima aftur í trý ár. So kom eg niður aftur og fekk pláss á einum hotelli, og síðan havi eg verið á tveimum hotellum og tveimum ellisheimum.

... á tveimum missiónshotelli í tólv mánaðar, KFUK trýggjar mánaðar, á einum koll-eggjum í tveir mánaðar, á einum pleyiheimi í trýggjar mánaðar, á einum sjúkaheimi í tiggju mánaðar, á Tuborg ein mánaðar, á fabrikk ein mánaðar, og nú havi eg búð hjá systir míni í fýra mánaðar.

MYND 1 Burðar- og deyðatal í Føroyum 1830/35 til 1985/89 og 1990/93. 5-ára miðaltøl í promillum. Stiklastrikan er framskriving av "ringastu færinum" 1997/2002.

hetta kemst av, at miðalaldurin á fólki er hægri, fleiri eru í teim eldru bólkunum.

Nettoflyting

Úrslitið av burtur- og tilflytingum síggjast í mynd 2. Strikan vísir nettoflytingarnar – t.e. munin millum burtur- og tilflytingar – í fimmáraskeið. Sum heild hevur verið ein størri ella minni burturflyting hesa hálvaaðru öldina. Bert í tilsamans 4 fimmáraskeiðum hevur netto-tilflytingin verið positiv. Tað var í 1860-árunum og í 1970- og 1980-árunum.

Tíðarskeiðini, tá ið burturflytingin var størst, vóru 1950-55 og 1965-70. Nøkur ár í 30-árunum var eisini stór burturflyting, men hon er útjavnað á hesi myndini, og sæst tí ikki. Men longu nú eru nýggj met sett. Sjálvt um vend ikki kom í fyrr enn í 1989, so vísir 5-ára miðaltalið fyri 1986-90 eina flyting uppá -14,3 promillur og fyribilsskeiðið 91-93 hevur -18,7 promillur.

Triðja myndin vísir meiri nágreiniliga ár um ár í tíðini frá 1966 til 1993 hvussu vorðið hevur verið. Hon vísir greidliga trý tíðarskeið. 1973-1988 hevur í miðal eina tilflyting. Skeiðini undan og aftaná eina stóra burturflyting.

Ein góður samandrættur av øllum hesum verður givin í MYND 4, ið er úr seinastu Hag-tíðindum(1/1994). Síðani 1990 hevur fólkatálið verið í stórari afturgongd. Bert einaferð fyrr í nýggjari tíð er hetta komið fyri, og tað var tað eina árið 1970. Men nú hava so verið fyra ár upp í slag við burturflyting, og einki bendir á, at vend kemur við tað fyrsta. Spurningurin er so, hvat hetta fer at bera við sær sum frá líður?

Framskrivning av fólkatálinum

Í sambandi við arbeiðið í "Endurreisingar-nevndini" gjørdi undirritaði eina roynd at framskriva fólkatálið 5 og 10 ár. Høvuðstølina verða endurgivin her. Men lat meg fyrst leggja detn á, at eingin kann við vissu siga akkurát, hvussu stórt fólkatálið verður um 5 ella 10 ár, sama hvussu stórar og góðar teldur verða brúktar.

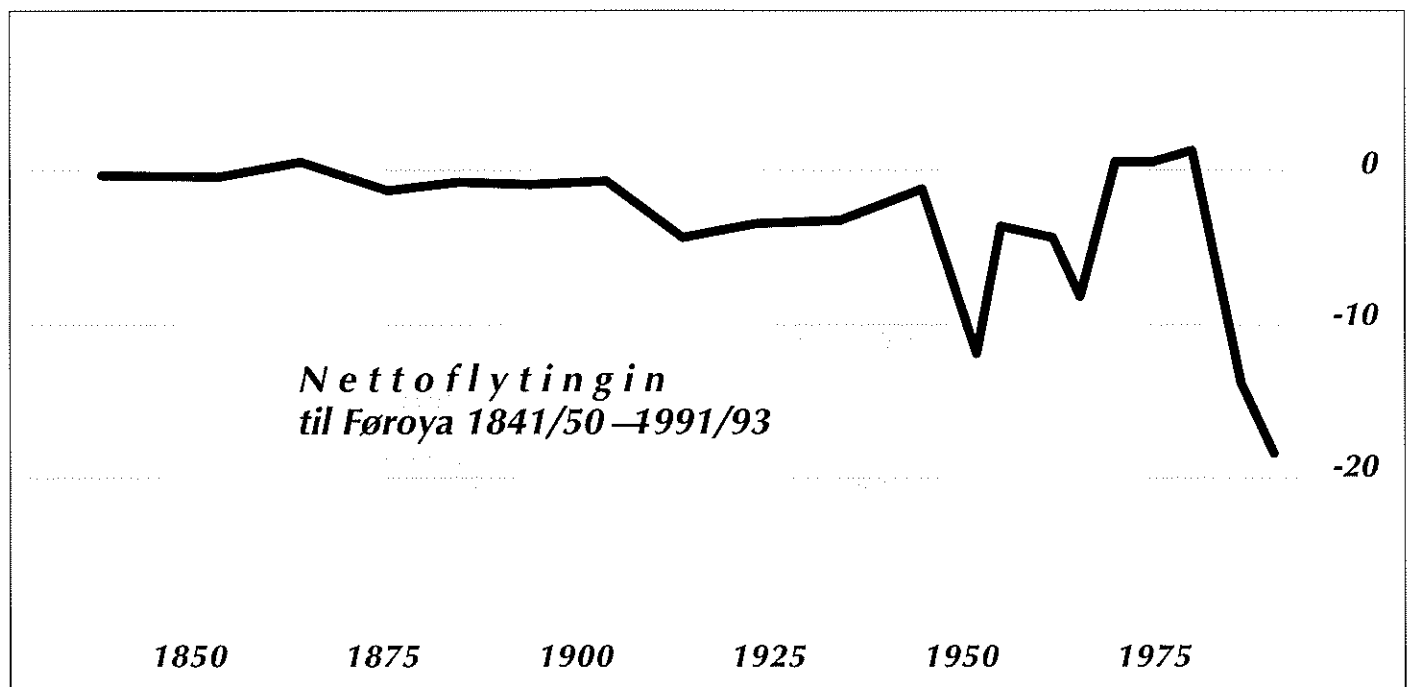
Tað, sum hendir í framskrivingunum, er, at ávísar fyritreytir verða settar upp, og so ber til at rokna frameftir og meta um støðuna. Við givnum fortreytum ber so til at spyrja:

- Verða fleiri ella færri fólk?
- Verða fleiri ella færri eldri fólk, børn, ella fólk í arbeiðsførum aldri?
- Hvussu verður skattagrundarlagið?
- Hvussu nógv verða eftir at gjalda milliardaskuldina?
- Verður landið ført fyri at gjalda fólkapensiónina?

Tað tekniska við framskrivingunum

Aldurs- og kynsbýtið, sum tað var 1.1.1992, varð brúkt sum grundarlag. (Nú eru komin nýggjari tøl, men hetta ger ikki tann stóra munin). So verður funnið fram til, hvussu prosentbýtið er við ávísari flyting býtt eftir aldri og kyni. Somuleiðis við burðar- og deyðatalinum. Hesi fólk vóru býtt eftir 5-ára aldursbólkum, og tí er bert møguligt at framskriva fimm ár í senn.

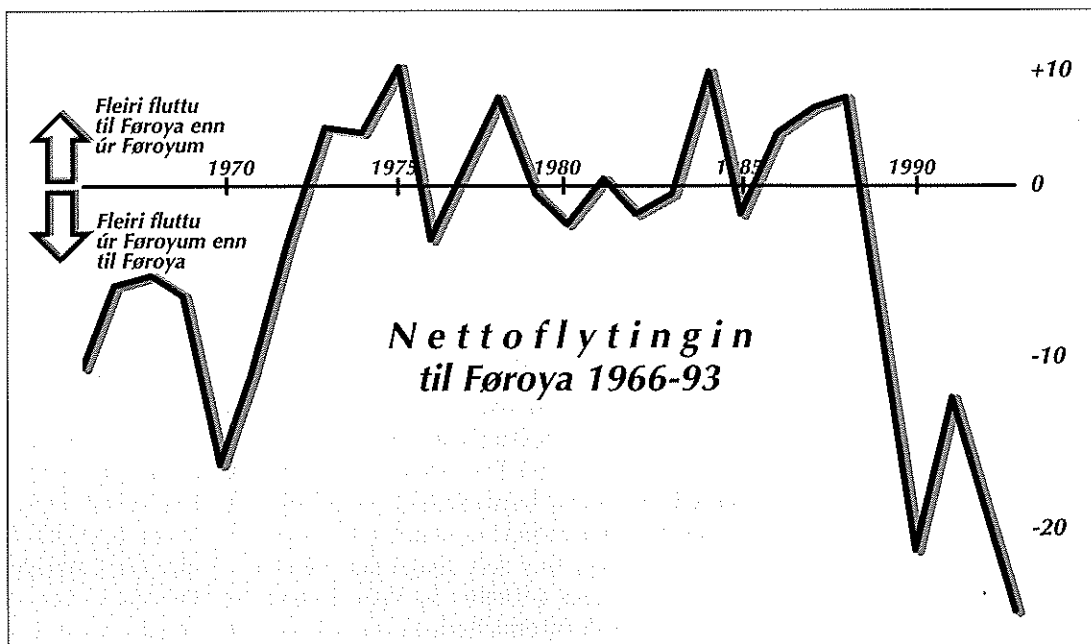
MYND 2
Nettoflytingin til Føroya 1841/50 til 1986/90 og 1991/93, ávikavist 10-ára og 5-ára miðaltøl í promillum av fólkatálinum. 1970- og 1980-árunum undantikin eru fleiri fólk slutt úr Føroyum enn til Føroya.

MYND 3

Árliga nettoflytingin, t.e. munurin millum tilflyting og burturflyting, frá 1966 til 1993 í promillum. Fyri tíðarskeiðið 1973-1988 sum heild var nettoflytingin positiv, t.e. fleiri fluttu til Føroya enn úr Føroyum

Tann stóra óvissan liggur í flytingini. Tí vóru fyra mogleikar viðvíkjandi hesum roknaðir ígjøgnum. Í fyrsta fimmáraskeiðinum varð roknað við ávikavist 500, 1000, 1500 og 2000 í nettoflyting árliga. Seinna fimm-ára skeiðið tó "bert" við 500 árliga.

Tey ungu og arbeiðsføru flyta

Tað, sum er avgerandi fyri at skilja hvørja

	1992	1997	2002
Fólkatal	47.294	38.844	36.139
Ungfólk 0-19 ár	32,8%	34,6%	30,8%
Vaksin 20-64 ár	55,1%	49,9%	52,7%
Gomul 65-100 ár	12,1%	15,5%	16,5%
Kvinnur 20-39 ár	13,6%	9,0%	8,7%
Gamlamanna-vísital (1)	22	31	31
Forsyrgjara-vísital (2)	82	100	90

(1): Gomul / Vaksin * 100
 (2): (Ungfólk + Gomul) / Vaksin * 100

TALVA 1
 Nøkur høvuðstøl úr framskrivingini vit nevna "ringasta førið"

ávirkkan fólkaflytingin hefur á fólkánøgðina í landinum, er hugtakið *selektivitetur*, sum merkir, at aldursmansetingin í tí partinum, sum flytur, er ein heilt onnur enn hjá fólkinum í landinum sum heild.

Seinasta árið vóru 45-50% úr aldursbólkinum 20-29 ár, tá hugt verður at nettoflytingartalinum. Men í fólkatalinum sum heild er hesin bólkur bert eini 15%. Tí kann tað sigast, at flytingin fer við øllum tí unga, arbeiðsføra fólkinum; tí fólkinum, sum framtíðin skal byggjast á.

Ringasta førið

Um 2000 fólk fluttu árliga í árunum 1992-1996? Vit kunnu nú siga, at í 1992 gjordist tað ikki so ringt: nettoflytingin var bert 870, men flytingin í 1993 var um 1800.

Men hvussu verða so árin 1994, 95 og 96? Arbeidsloysið er framvegis um 20%. Er nakað, sum bendir á, at fleiri arbeiðspláss koma í bræði? Fiskiflotin fer ikki at vaksa hesi fyrstu fimm árin, og manningartalið ivaleyst heldur ikki. Hóast *Føroya Fiskavirking* er farið til verka, so hefur einki verið at hoyrt um fleiri arbeiðspláss á teimum flakavirkjum, sum eru í gongd.

Tað almenna skal spara. Bankarnir hava lænt lítið ella einki út til nýggja framleiðslu. Oljan fer kanska at gera mun um 5-8 ár, men bert eitt kanska.

Nøkur høvuðstøl

Talva 1 vísir nøkur høvuðstøl úr framskrivingini, har ið ætlaða flytingin 92-97 er uppá 2000 fólk árliga, eftirfylgjandi fimmáraskeiðið er talið

TALVA 2
Býttíð millum
ung, vaksín,
gomul og
broytingarnar
1992-97 í
"ringasta
förlinum"

	1992	1997	Broyting	Broyting í %
Ung	15.507	13.440	-2.067	-13%
Vaksín	26.053	19.375	-6.678	-25%
Gomul	5.734	6.021	+287	+5%

mett at vera 500, tað vit nevna "ringasta förlíð".

Fyrstu fimm árin minskar fólkatalið við 8450, ella við 18%. Orsøkin til, at tað ikki verður $5 \cdot 2.000 = 10.000$ er tann, at eitt vist burðaravlop enn hevur eina positiva ávirkan.

Um hetta verður veruleiki, so missir landið so nógv fólk, at tað svarar til, at Suðuroyggin og Vágarnar gjørdust mannleysar. Ella brúka vit eina aðra mynd, so kunnu vit avskriva allan sunnara partin av Eysturoynni við Fuglafjarðar, Leirvíkar, Gøtu, Nes, Runavíkar, Sjóvar og Skála kommunum og sjálvandi øllum virkseminum, sum har er.

Onnur aldurssamanseting av fólkínum

Fólkið, sum eftir er, fer at vera øðrvísi samansett eftir aldursbólum. Sum Talva 1 omanfyri vísir, so minskar prosentparturin av vaksnum tey fyrstu fimm árin úr 55,1 niður í 49,9%. Tey gomlu gerast lutfalsliga fleiri, og tað gerast tey ungu í fyrsta umfari eisini.

Avleiðingarnar

Av hesum fáu og rættiliga einfaldu tølunum kunnu vit siga nakað, sum lýsir avleiðingarnar

av "ringasta förlinum".

Bruttoskattagrundarlagið er tey vaksnu í vinnuförum aldri í 1992 vóru tað gott 26.000. Men tey arbeiða ikki øll. Um vit rokna við, at umleið helvtin av kvinnunum ikki arbeiða, so eru 20.000 eftir. Arbeiðsloysið kom í 1992 upp á eina 20%, so har fara 4.000 burturav, og eftir eru so 16.000. Hesi guldu inntøkuskatt, sum var umleið 800 mió. Hinar inntøkukeldurnar hjá landskassanum eru at kalla eins stórar. Óbeinleis skattir og gjöld: o.u. 800 mió. og blokkstuðul úr Danmark o.u. 800 mió. kr.

Minskar fólkatalið komandi fimm árin, sum omanfyri er mett, so verður bruttoskattagrundarlagið 25% minni (roknað verður við somu vinnutíð og arbeiðsloysi). Hetta gevur ein inntøkuskatt upp á 600 mió. móti 800 mió. Ella 200 mió færri koma í landskassan í inntøkuskatti.

Minni fer eisini at koma inn í óbeinleis skatti og gjöldum, kanska 200 mió minni. Blokkstuðulin er tryggasta inntøka hjá landinum, hann verður í lötuni prístalsviðgjørdur, men fer danska stjórnin framvegis at lata einum samfelag sama blokk, sum hevur o.u. 20% færri íbúgvir?

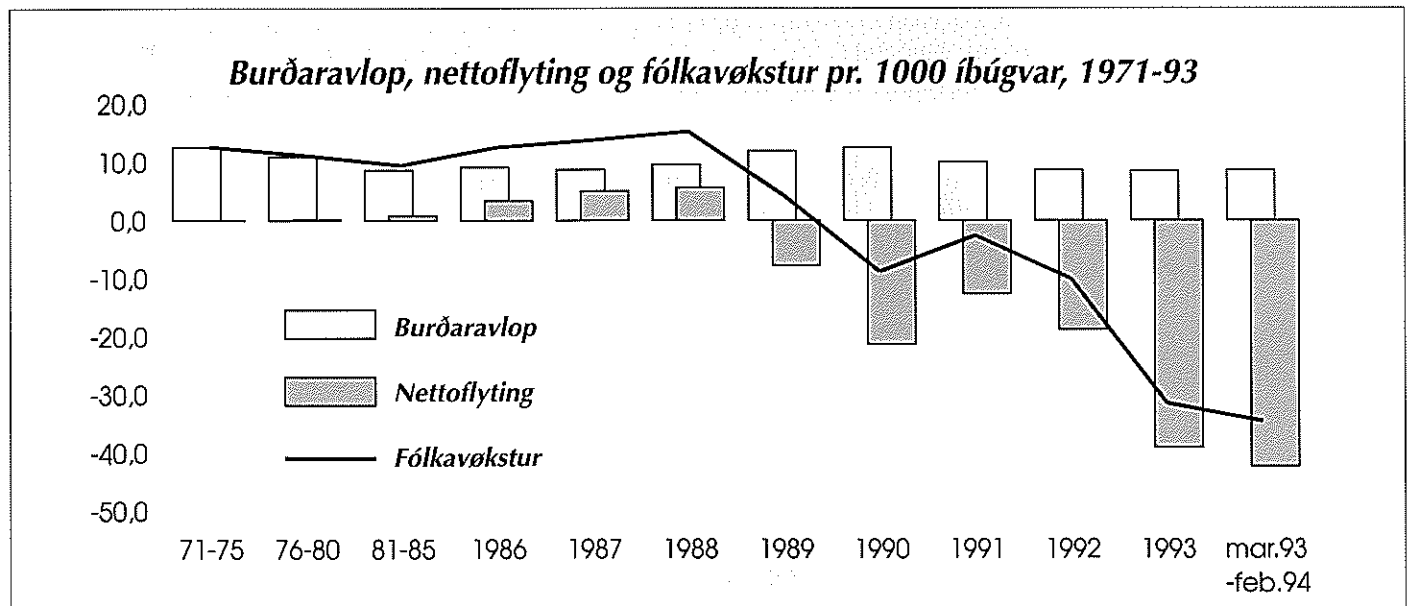
Hvussu klárar landsstýrið eina støðu, har inntøkurnar eru minkaðar við 20% um fá ár? Hesar minkandi inntøkur hjá tí almenna skulu millum annað brúkast til at veita einum vaksandi tali av gomlum fólkum í samfelagnum, pensiónir, sum tey hava goldið inn til alt lívið.

Fyrivarni

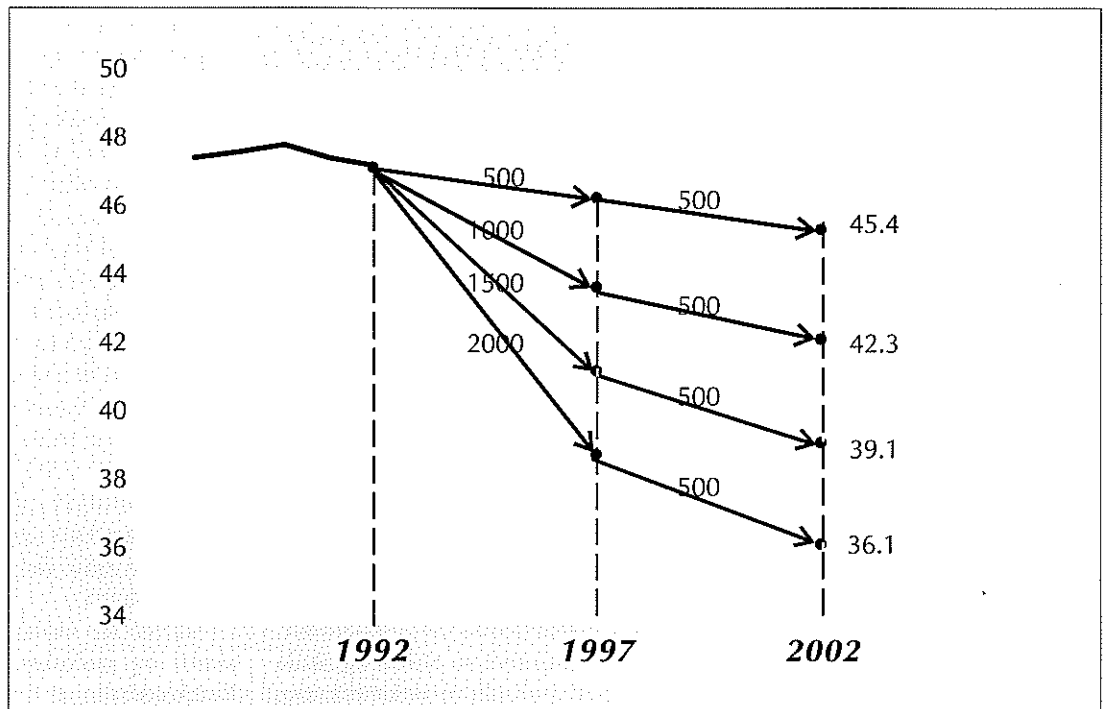
Tað er greitt, at fleiri viðurskifti í hesum sambandi skulu takast við fyrivarni.

Eru tað bert tey arbeiðsleysu, sum rýma av

MYND 4
Burðaravlop,
nettoflyting og
fólkavøkstur í
promillum,
1971-1993.

MYND 5
Fólkatalframskriving
fyri tíðarskeiðini
1992-1997 og
1997-2002 undir
ymsum fortreytum:
Fyrra tíðarskeiðið
eina nettoflyting
uppá 500, 1000,
1500 ella 2000
árliga. Seinna
tíðarskeiðið bert
500 árliga.

landinum? Nei, helst ikki. Fer arbeiðsloysið at minka, um stívliga 8000 fólk fara av landinum hesi komandi fimm árin? Tað er ivaleyst eingin, ið við vissu er førur at siga nakað um hetta.

Hvussu við burðar- og deyðatalinum?

Tølini í talvu 1 vísa, at kvinnur í barnsburðaraldri lutfalsliga fóru at minka úr 13,6% um 9% og niður í 8,7% av fólkatalinum. Samstundis økist parturin av gomlum fólkum í landinum.

Hetta sigur okkum so mikið, at burðartalið í prosentum fer at minka, meðan deyðatalið fer at vaksa. Framskrivningin kemur til, at í hesum "ringasta førinum" noyðast vit í tíðarskeiðinum 1997-2002 at rokna við einum burðartali, sum er minni enn deyðatalið.

Her hevur verið roknað við sama aldurs-treytaða burðartali sum í 1983, sum kann kallast eitt miðal ár í hesum sambandi. Men hvør sigur, at ynskið um at eiga børn verður tað sama í framtíðini, við álvarsligum kreppu-tíðum, sum tað var í 80'unum?

TALVA 3
Støðan í
"ringasta
førinum"
sammett við
1992

	Burðartal	Deyðatal	Avlop
1992	16,8	8,4	8,4
1997-2002	9,1	10,2	-1,1

Hvørji fara?

Vit vita lítið og einki um, hvør ið fer av landinum. Hagtíðindi siga okkum nakað um aldursbólkar og kyn. Men ongar kanningar eru gjørdar av útbúgvingarmynstrinum ella hvørji störv tey fara úr ella fyrr hava havt. Og av tí at ongar fólkataljingar eru gjørdar síðan 1977 (størsta glopp síðan 1801-1834), ber heldur ikki til at meta um hetta.

Nýggj støða —nýggjur hugburður

Onkur vil kanska halda, at støðan er lýst nakað døpur. Men vit skulu minnast til, at tað sermerkta er, at vit hava eingi søgulig dømi, sum líkjast støðuni, sum Føroyar eru í nú. Tað eru ongar royndir aðrastaðni frá, sum vit kunnu brúka. Støðan er sera álvarsom, tað kunnu øll verða samd um. Og somuleiðis: tað finnast ongar lættar og skjótar loysnir.

Tey, sum brúka orðini "frítt fall", siga samstundis, at eingin veit, hvussu endin fer at vera. Tí helt eg tað vera rímligt eisini at royna at greiða frá, hvussu tann íbúgvafroðiliga støðan kann fara vera um nøkur heilt fá ár. Men umframt tað íbúgvafroðiliga er at minnast, at eisini aðrir partar av samfelagnum eru í stórar kreppu; fyrst og fremst búskapurin og øll tann politiska skipanin — og fólkisins hugburður verður ongantíð tann sami aftur.

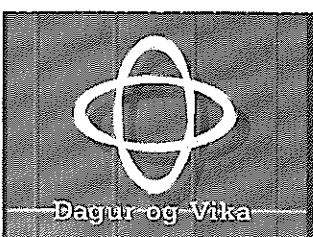
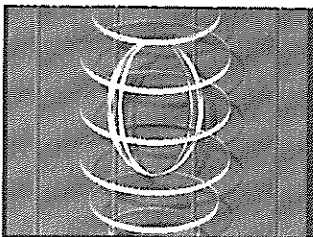
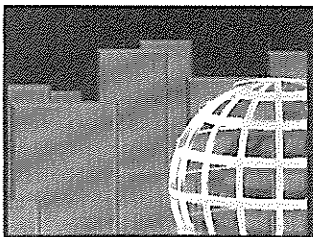
... frá tykkum eg nú eina tíð skiljast skal ... Tveir árgangir av ungum burtur í útbúgvingarørindum

Hagtøl frá MFS, Meginfelag Føroyskra Studenta, og Studulsstovninum vísa, at fyri lestrarárið 1922/93 vóru 1526 ungrir føroyingar í útbúgvingarørindum uttanlands.

Nógv tann størsti parturin – um 90% – av teimum er í Danmark. Av teimum, sum ikki eru í Danmark, eru flest í Noregi, Íslandi, USA og Onglandi.

Ein árgangur av ungum føroyingum hevur hesi seinastu árinu ligið um 800, so tey, sum í løtuni eru farin í útbúgvingarørindum uttanlands, eru í nøgd eins og tveir árgangir av føroyingum. Nærum ein helvt – 705 í tali – byrjaði í 1992, ein munandi hækking í mun til tey 550, sum byrjaðu árið fyri.

Summir útbúgvingarbólkar

eru væl umboðaðir, eitt nú verkfrøðiútbúgvingar við 246 føroyskum lesandi og vinnulívsbúskaparligar útbúgvingar við 140 føroyskum lesandi.

Millum teir stívliga 1500 útisetarnar í útbúgving eru eitt sindur fleiri konufólk enn mannfólk, um 52%, og sum vera man eru lutfalsliga nógv konufólk, sum fáa sær pedagog- ella heilsuútbúgving.

Fyri tríati árum síðani, stutt eftir at MFS varð sett á stovn, var limatalið í felagnum 139. Hóast MFS tá einans hevði lesandi á hægri lærustovnum sum limir, so er vøksturin í limaskaranum – meiri enn ein tiggjufalding – merkisverd.

Umframt nýggjar útbúgvingar, sum føroyingar eisini velja sær, so eru tað sum heild fleiri, sum lesa tað sama, sum fyri tríati árum síðani. Eitt áhugavert undantak er kortini: millum teir 139 limirnar í 1964 løsu 36 læknafrøði; lestrarárið 1992/93 løsu "einans" 28 føroyingar læknafrøði.

Dagur og Vika dregur

Tá ið tíðindasendingin *Dagur og Vika* er, hyggja nærum tveir triðingar av Føroya fólki eldri enn 12 ár at Sjónvarpi Føroya. Flestu teirra slökkja, tá ið *Dagur og Vika* er liðug, men ein stív helvt av teimum tendrar aftur seinni.

Í miðal hyggja fólk um hálvannan til tveir tímar í sjónvarp hvørt kvøldið. Tey, sum síggja útlenskar rásir,

... hann skínur og gandar, so vit verða ør ...

Ivaleynt var mániin fullur, tá ið yrkt varð um hann í sanginum *Nú gerast kvøldini myrk og long*. Tað hevur leingi verið ein gáta, hví fullmániin lýsir nógv meiri enn eitt nú tveir hálmánar ella fyra fjórðingsmánar.

Í eina øld hava vísindafólk hildið, at hetta fyrbrigdið stóðst av dustbitlar, til støddar sum sandkorn, ið kasta skuggar á mánan. Tá ið hann ikki er fullur, skínur sólin á skák á mánan í mun til okkara sjónarkós frá jørðini. Hesir skuggarnir gera mánan dökkari, enn tá ið hann er fullur – tá fella skuggarnir afturundir bitlarnar, við tað at sum sólin skínur á mánan sama veg, sum vit hyggja.

Nú vísa nakrir amerikanskir stjornufrøðingar á eina aðra frágreiðing. Nakrir smærri bitlar, sum liggja á mánaskorpuni, elva til tað sterka fullmána-

lýsið. Hesir bitlar spjaða sólarljós á tann hátt, at ávísar aldulongdir styrkjast meiri enn aðrar. Roynðir við mánadampi og lasergeisling hava birt uppundir ein tílka frágreiðing.

Mániin – trúgvi fylgisveinur jarðar – kroygvar framvegis okkurt loyndarmál í sær. Men okkurt er rættiliga vist: Mániin er í rúmd 1/50 av jørðini og í tyngd ein 1/81. Tann litla evnistyngdin hjá mánanum fær ikki hildið luftmýlum, so har eingin lofhav.

Í miðal er mániin staddur einar 384.000 km frá jørðini (356.410 tá ið hann er næstur, og 406.740, tá ið hann er fjarastur). Hetta, at vit rökka reiðiliga til mánan við at draga 30 jarðarkúlur upp á trád, gevur eina hóming av fjarstöðuni.

Hvussu mániin er vorðin til, er ikki heilt greitt. Áður varð hildið, at hann var *slitin* av jørðini eina ferð í fyrndini, men tilfarið í mánanum styrkir ikki hesa frágreiðing. Kanska hevur mániin eina ferð verið ein sjálvstøðug gongustjørna (planet) kring sólina, sum so undir serligum umstøðum er vorðin fastur fylgisveinur hjá jørðini. Tað er ein av fleiri frágreiðingum, sum hava verið havdar á lofti.

Í ár eru 25 ár, síðani Neil Armstrong sum tað fyrsta menniskja setti fótin á mánan og segði tey tiltiknu orðini: "Hetta er eitt lítið stig hjá einum menniskja, men eitt stórt stig hjá mannaættini".

hyggja í miðal 20-45 minuttir at hesum rásnum hvørt kvøld.

Hetta vísir ein hyggjara-kanning, sum varð fyriskipað eina viku um mánaðarskiftið nov/des 1993. Tilsamans 712 fólk svaraðu, um 100-150 fólk hvørt kvøldið.

Hyggjaratøl fyri tíðindasendingarnar hjá DR og TV2 í Danmark eru tilsamans um 50-55%.

At hava veðrar – ein serligur suðuroyarsíður

Magnus Magnussen
Lesandi á Søguvísindadeildini

Her skal vera greitt eitt sindur frá veðrahaldinum í ávísium bygdum í Suðuroynni og hvørjar orsakir munnu vera fyri tí. Víst verður á ein samleikakendan týðning, ið veðrahaldið tykist at hava.

Heystið

Fyri o.u. tríati árum síðani var tað ikki stórvegis munur á, hvussu suðuroyingar høvdu veðrar, og hvussu aðrir høvdu teir. Um heystarnar vóru tað bert veðurlomb, sum vóru brundfør, ið vórðu gjørd upp. Øll hini vórðu dripin, sama hvussu lítil tey vóru.

Í dag er tað soleiðis, at tá ið veðurlomb verða gjørd upp til brund, verður gjørt eins og aðrastaðni. Hugt verður at slagi, hornum, ull, beinum o.t.

Munurin mótvegis øðrum oyggjum er, at tað í dag er sera vanligt, at menn í Suðuroynni seta nógv fleiri veðurlomb við enn bert brundlombini. Hetta eru oftani veðurlomb, ið eru so smá, at tey eru ikki drepanði.

Veturin

Lombini verða síðani sett inn á básar ella í krubbur, har tey um veturin fáa nógv hoyggj og nógv kraftfóður. Teir menn, ið eiga hesar veðrar, sum teir nú vera nevndir, nýta í miðal 1½ til 2 tímar um dagin til at ambæta teimum. Hetta veldst um, hvørt tað eru gamlir ella ungir heimamenn ella sjómenn, ið

eiga veðrarnar.

Vanliga setur ein maður 6-8 veðurlomb við, men tað kemur eisini oftani fyri, at menn seta einar 15-30 við. Í slíkum førum eru tað tó oftani fleiri menn, ið hava veðrarnar í felag. Á tann hátt kunnu vera nógvir veðrar í eini bygd.

Í Hvalba eru o.u. 700 veðrar, í Porkeri o.u. 350, í Vági o.u. 1500 og í Sumba o.u. 400. Hetta vísir, at tað er nærum 1 veður á íbúgván í viðkomandi bygdum. Nógvir veðrar eru ivaleyst eisini í øðrum bygdum, men tær havi eg ikki kannað.

Summarið

Umleið miðjan mai verða veðrarnir sleptir út á træðir ella í feitilendi, har teir ganga alt summarið. Veðrarnir, ið ganga í feitilendi, verður einki gjørt við, fyrr enn teir um mikkjalsmessu verða tiknir heim og flettir. Veðrarnir, ið um summarið ganga heima á trøðunum, fáa nakað av kraftfóðri, men ikki fyrr enn komið er út í augustmánað.

Nógvir menn kappast um at fáa veðrarnar so stórar og feitar sum móguligt. Tí fáa veðrarnir oftani – umframt kraftfóðrið, teir finga um veturin – heilt nógv kraftfóður um summarið.

Geva í loyndum

Mangan verður sagt, at menn snikja seg út á træðirnar at geva veðrunum, tá ið tað er vorðið myrkt. Hetta er allarhelst rætt. Men onkur av heimildarmonnum segði tað vera av teirri orsök, at tá ið farið er út um 20. august, myrkir tað fyrr á kvøldi.

Hetta ger, at veðrarnir leggja seg fyrr á ból, og tiskil eta teir færri tímar um samdøgrið. Menninir fara so út á trøðna at geva teimum kraftfóður, so teir kunnu fitna, sjálvt um teir ikki longur eta so nógv gras. At so eingin sær, hvussu nógv ið veður koyrt í kraftfóðurtrogið, tað er ein onnur søga.

Teir flestu menninir siga, at teir samanlagt geva hvørjum veðri o.u. 100 pund av kraftfóðri, men eg haldi meg vita, at summir geva væl meiri.

Søgurnar um at summir menn geva veðrunum *valium* og putursukur, havi eg ikki funnið nøkur prógv fyri.

Flettingin

Tá ið tað nærkast út ímóti mikkjalsmessu (29. september), fara menn at gera seg klárar til at fletta veðrarnar. Nógvir teirra hava stóran áhuga fyri veðrahaldinum og eru spentir um,

hvussu veðrarnir hjá teimum sjálvum og øðrum fara at roynast.

Hesa tíðina práta menninir ikki um stórt annað enn veðrar, um hvussu nógv teir munnu fara at viga o.tíl. Ein kann siga, at hendan tíðin er hæddarpunktið í allari gongdini við at hava veðrar.

Onkran fríggja- ella leygardag um mikkjalsmessutíð fara menninir eftir veðrunum. Teir velja sær sum oftast teir dagarnar, tí at arbeiðsdagur ikki er dagin eftir.

Teir taka so nógvir veðrar heim í senn, sum teir klára at fletta tann dagin. Sum oftast standa allir veðrarnir bundnir í ein garð ella okkurt tilíkt framman fyri húsunum, áðrenn teir verða dripnir. Eru tað veðrar, ið eru serliga stórir og vakrir, so taka menn ofta myndir av teimum.

Meðan allir veðrarnir standa soleiðis "lit de parade", koma aðrir bygdarmenn at hyggja at teimum og meta teir. Teir flestu menninir fletta teir ringastu veðrarnir fyrst og bíða við teimum bestu til seinast.

Gott lag

Meðan flett verður, koma oftani menn inn at vita, hvussu nógv ið veðrarnir viga o.tíl. Hjá teimum flestu verður skonkt eitt

Veðrahøvd á vegginum í summarhúsinum, eftir at tey hava ligið í paraðinoluju í triggjar mánaðir

VIÐ LOYVI FRÁ POSTVERKI FØROYA

tílikt kvöld, og oftani kann tað gerast sera hugnaligt. Menn verða í góðum lag, og nógv verður prátað – serliga um veðrar.

Teir, sum fletta, drekka tó ikki nakað serligt, fyrrrenn teir eru lidnir at fletta. Alt má vera so reint og nossligt sum gjørligt – tað er matur ein fæst við.

Tá ið liðugt er, fara flettingarmenninir sum oftast at fáa sær ein bita at eta. Kanska verður farið inn í aðrar kjallrar, har veðrar eisini verða flettir. Har verður so aftur prátað um veðrar, eins egnu veðrar verða sammettir við teir hjá hinum, onkur snapsur verður drukkin, og kvöldið kann soleiðis gerast bæði langt og stuttligt.

Konufólkini

Konufólkini hjálpa til við at vaska vembur, taka sær av blóðinum o.tíl. Tað man vera sera sjáldan, at tær drekka brennivín, meðan tær arbeiða við hesum, og tær fara heldur ikki húsa- ella kjallaragongd, sum menninir gera.

Hvussu er veðrahaldið íkomið?

Tað eru nógvar orsaker til, at tað verður lagdur so stórv dentur á veðrahald í teimum nevndu bygdunum.

* *Neytini verða dripin.* Tað gamla landbúnaðarmynstrið, fyri 20-30 árum síðani, har næstan hvør maður hevði eina kúgv í húsinum, datt burtur. Neytini vórðu dripin, og tí kom ein stórv partur av teimum trøðunum, sum í 1930-árunum vórðu innlagdar fyri at kunna fáa nóg mikið av grasi til neytini, at vera ónýttar.

Ístaðin fyri at lata træðirnar standa óbrúktar fóru menn at nýta tær til at hava veðrar á. Dømi eru tó um menn, ið fingur sær nógvar veðrar, langt áðrenn neytini vórðu dripin, men teir eru fáir.

* *Nógv smá veðurlomb.* Ein onnur orsök til, at menn fóru at seta so nógv veðurlomb við, var tann, at lombini í summum bygdum vóru so smá, at tey

vóru næstan ikki drepanði. Settu teir tey við eitt ár aftrat, so kundu tey fáa hoyggj um veturin og ganga á trøðunum um summarið. Tá vigaðu tey kanska eini 30-40 pund meiri enn árið fyri.

* *Veðrakjót betri enn lambskjót.* Hetta, at nógvum dámar veðrakjót betri enn lambskjót er eisini ein góð orsök til at hava nógvar veðrar í staðin fyri at hava nógv og vánalig lomb.

Sosial samvera og mannligur samleiki

Kanska tann mest týðandi orsøkin til, at menn hava so stóran áhuga fyri veðrahaldi, er sjálv flettingin – haldi eg. Tað sosiala lívið í sambandi við flettingina og kappingin um, hvør ið hevur tann stórsta veðrin, hava stóran týðning.

Tað eru bert menn, sum áður nevnt, ið ganga runt í kjallrar og hyggja at og hjálpa til, meðan flett verður. Oftani ganga teir húsa-gongd í einum býlingi, so flettingin kann

kanska líknast saman við eina grannalagsstevnu, har bert menn luttaka.

Tá ið menninir mótast í kjallaranum, verða veðrarnir samanlíknaðir. Hann, ið hevur tann stórsta veðrin, er heldur hægri í metum millum hinar menninar tað árið enn undanfarin ár. Millum summar menn verður dúgliga kappast um at hava tann stórsta veðrin.

Ein av teimum monnum, sum leggur stóran týðning í veðrahaldið, legði høvdini á teimum vakrastu veðrunum í parafinolju í tríggar mánaðir. Seinni hongdi hann tey upp á veggini í summarhúsinum hjá sær. Hann skrivaði vektina á veðrunum upp á veggini í rúminum, hann fletti í. Eisini tók hann nógvar myndir av veðrunum.

Samleikin verður oftani vístur, við at ein fær sær nøkur eyðkenni, ið skulu mynda hann. Hetta, at menn taka myndir av veðrunum, goyma høvdini ella hornini o.tíl., kann takast sum eitt dømi um, hvussu mannligur samleiki verður vístur.

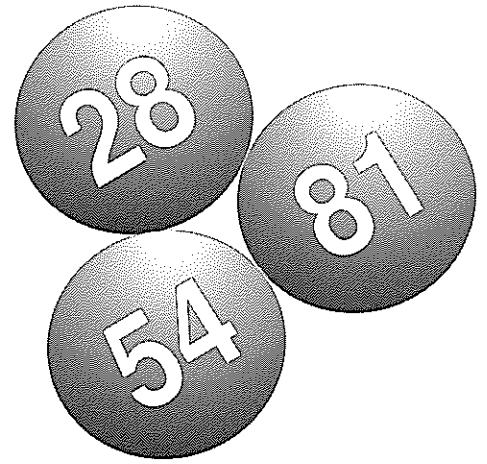
Viðmerking

Keldutillfarið er fyri tað mesta bandupptøkur við fólki úr Hvalba, Porkeri, Vági og Sumba. Samrøður úr bløðum, útvarpi og sjónvarpi hava eisini verið nýttar sum keldur.

Yvirskriftin til greinina skal ikki skiljast soleiðis, at tað bert eru suðuroyingar, ið hava veðrar, men tí at tann manna-gongd, ið nógvir suðuroyingar nýta, ikki er so vanlig norðan-fjörðs.

Eitt túsund V4-dráttir

16.000 ferðir er ein kúla tikin úr V4-trumluni. Hvussu er býtið av teimum 100 kúlunum? Eru nøkur tøl "betri" enn onnur at brúka í V4-spælinum? Hværji tøl brúka fólk oftast?

Petur Zachariassen
Fróðskapursetur Føroya

Tann 14. aug. 1993 varð V4-dráttur nr. 1000 drigin í útvarpinum. Tað var í 1969, tann 29. nov., at fyrsti V4-dráttur varð drigin. Tað munnu vera fáir føroyingar, ið ikki kenna V4-spælið og vita, hvussu tað er skipað. Munnu tey flestu ikki hava spælt við, í hvussu so er onkuntíð?

Mannagongdin í V4-spælinum

Í stuttum er manngongdin henda: Ein, ið vil spæla í V4, velur sær fyra ymisk tøl millum tey hundrad tøluni 0, 1, ... 98, 99 og skrivar tey á serligan V4-seðil, sum samstundis er eitt postinngjaldingskjal. Seðilin verður latin inn á eitt posthús og sendur útvarpinum undan freistini fyri komandi drátt, sum vanligar er leygarkvöld.

Ein dráttur fer fram á tann hátt, at millum hundrad kúlur, merktar við tølunum 0, 1, ... 98, 99, verða drignar – tilvildarlaga – 16 kúlur, sum geva tey so nevndu V4-tølini ta vikuna. Ein seðil hevur vunnið, tá ið øll fyra tøluni á seðlinum eru millum tey 16 drignu V4-tølini.

Tá ið fólk spæla við og lurta eftir V4-dráttinum, eru tey sjálvandi spent eftir at vita, um teirra seðil (ella ein av teirra seðlum) vinnur – og ikki minni spent eftir at vita, hvussu nógv

onnur eisini hava vunnið. Tess fleiri vinna, tess minni verður í part, tí samlaði vinningurin er ásettur av, hvussu nógv spæla við ta vikuna.

Væntað býti í V4-tølunum

Í teimum eitt túsund V4-dráttunum eru drigin tilsamans 16.000 V4-tøl. Høvdu allar tær hundrad kúlurnar komið eins ofta fyri, hevði hvør teirra komið

fyri 160 ferðir. Men tilvildin ger, at summar kúlur eru oftari komnar fyri enn aðrar. Hvør kúla hevur roynst best? Hvussu er býtið av teimum 100 kúlunum, og hvussu samsvarar hetta við tað, sum lærubókin sigur um tílik tilvildarbýti?

Triggjar kúlur: 28-, 54- og 81-kúlan eru oftast drignar, 186 ferðir, t.e. 26 fleiri ferðir enn tað væntaða talið. Í hinum endanum eru 36-, 49- og 83-kúlan, sum eru drignar fæst

ferðir, millum 130 og 140 ferðir. Býtið av kúlunum er samskapað (symmetriskt) rundan um 160, har flestu kúlurnar, niggju í tali, eru (sí mynd).

Hetta býtið samsvarar væl við tað væntaða býtið. Nokk so fittur munur er ímillum, hvussu títt tær vanligastu kúlurnar hava verið (186 ferðir), og hvussu títt tann sjáldsamasta hevur verið (131 ferðir). Henda spjading er kortini púra væntað, tá ið hundrad kúlur eru at velja í og drigið er so ofta: 16.000 ferðir. Var minni spjading, so hevði ikki alt ruggað rætt við tí tilvildarlaga.

Tað er einki, sum bendir á, at tú hevur størri sannlíkindi við teimum komandi V4-dráttunum at brúka tøl, sum hava størstu tíddina í hesi uppperðini.

Hvussu við seðlum og vinningum?

Eitt er, hvørjar kúlur verða drignar, annað er, hvussu ofta vinningar eru. Og tá er tað sjálvsagt talið av seðlum til ein drátt, ið um ræður. Tess fleiri seðlar eru, tess fleiri vinningar kunnu væntast. Men heilt so einfalt er tað ikki, tí ikki øll fólk velja tøluni á V4-seðlunum púra tilvildarlaga. Fólk hava lyndi til at velja fleiri lág tøl enn høg tøl; tey brúka ofta ávís tøl (dagur, árstal, aldur, telefon o.tíl.).

Undirtøkan í V4-spælinum hevur sum heild verið rættiliga jøvn. Til teir flestu dráttirnar eru komnir millum 2.000 og 6.000

Hvussu stór eru sannlíkindini fyri at vinna við einum V4-seðli?

Tá ið tú velur tey fyra tøluni til ein seðil, hevur tú tilsamans 3.921.225 móguleikar at velja í. Talið verður funnið soleiðis:

$$\frac{100 \cdot 99 \cdot 98 \cdot 97}{4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1}$$

Tá ið drátturin hevur verið, t.e. tey 16 V4-tølini eru drigin, eru teir móguleikar, sum geva vinning, 1820 í tali:

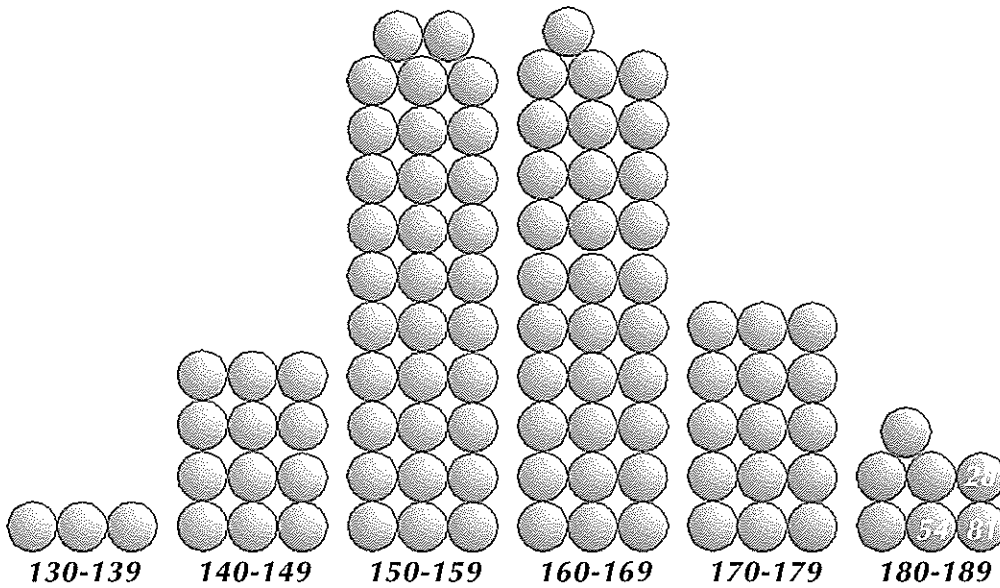
$$\frac{16 \cdot 15 \cdot 14 \cdot 13}{4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1}$$

Rokna vit allar nærur fyra milliónir valkostir at hava sama móguleika, eru sannlíkindini fyri at vinna við einum seðli:

$$\frac{1.820}{3.921.225} = 0.000464 = 0.0464 \%$$

Við øðrum orðum: Keypir tú ein seðil til hvørt V4-spæl skalt tú vænta í miðal at vinna eina ferð í 2155 V4-spølum. Um leið 50 V4-spøl eru hvørt árið, so tú kanst vænta at vinna einaferð í 43 ár. Keypir tú fleiri V4-seðlar hvørja ferð, økjast sannlíkindini fyri at vinna sjálvandi, men vera tó ikki margfaldað eins nógv og talið á seðlum.

Í mun til mangar aðrar happadráttir, serliga útlenskar, eru góð líkindi at vinna í V4-spælinum, men tá ið ræður um heilt stórar vinningar, so mugu vit út í stóru verð at spæla.

Tær 100 V4-kúlurnar bjóttar eftir, hvussu ofta tær eru komnar út í teimum 1000 V4-dráttunum. T.d. eru 15 kúlur komnar fyrri frá 170 til 179 ferðir. Kúlurnar við tølunum 28, 54 og 81 eru komnar oftast fyrri, 186 ferðir.

N.J. ARGE FYRRV. ÚTVARPSTJÓRI HEVUR LÆNT OKKUM MYNDINA

Ein V4-dráttur o.u. 1970. Sama trunla og somu kúlur hava verið brúkt í V4-spælinum øll árin. F.v.: F. Jónsson, N. J. Arge og H. Hildberg.

Flestir seðlar við talinum 19 hava vunnið

19-kúlan og 50-kúlan t.d. eru drignar eins ofta (ávikavist 179 og 180 ferðir), men stórir munur er á, hvussu nógvir seðlar við teimum tølunum hava vunnið. Við talinum 50 hava 98 seðlar vunnið, men 500 seðlar hava vunnið við talinum 19. Hesin stóri munur stendst av, at 19 er eitt av teimum tølunum, sum fólk oftast skriva á V4-seðilin.

Tey sjev tøluni, sum flest seðlar hava vunnið við, eru:

19	500 seðlar
7	253 seðlar
12	203 seðlar
48	200 seðlar
3	196 seðlar
11	187 seðlar
17	187 seðlar

Men tú vinnur neyvan stóran vinning við talinum 19, tí at tá eru í miðal nærum tríggir seðlar (=500/179), sum vinna hvørja ferð; vit kunnu rokna við, at tá ið 19-kúlan verður drigin, so er minst ein vinnari.

(Heimildir: Útvarp Føroya)

seðlar, men av og á eru væl fleiri seðlar við.

Hendir tað seg, at eingin vinnari er í einum drátti, so økist seðlatalið til næsta drátt munandi, ofta upp um 10.000. Í slíkum forum leggur útvarpið ofta eykavinningar aftrat tí vanliga vinninginum, so upp aftur fleiri fara at spæla við.

37.646 seðlar í einum drátti (24.jan.1987) er met. Tá hendi tað sjáldsama, at eingin vinnari var tveir dráttir frammanundan, hóast seðlatalið var

ávikavist 3.724 og 9.157. Í drátti nummar 1000 vóru næstflestir seðlar, 31.756 í tali.

Oftast ein ella tveir vinnarar

Tá hugt verður at, hvussu nógvir seðlar vinna í einum drátti, er býtið hetta:

17%	eingin vinnari
22%	1 vinnari
21%	2 vinnarar
11%	3 vinnarar
9%	4 vinnarar

20% fleiri enn fyra vinnarar

Flestir vinnarar í einum drátti eru 33 og næstflestir 24.

Tilsamans hava 2834 vinnarar verið, og teir hava samantlagt vunnið góðar 33 milliónir krónur í teimum túsund dráttunum. Størstu einstøku vinningarnir vóru 120.840 kr. (31. aug. 1991) og 120.420 kr. (22. des. 1990). Tann minsti vinningurin 703 kr. varð latin 11 vinnarum 10. okt. 1970, tá ið 7740 seðlar vóru í V4.

Tann stóri flatmaðkurin er komin — og verður verandi

Dorete Bloch
Føroya Náttúrugripasavn

Hvørja ferð eitt nýtt dýr stingur seg upp, fara lívfrøðingar undir at kanna málið. Hvat er hetta fyri dýr? Hvaðani kemur tað? Hvussu leingi hevur tað verið her, og hvussu er tað komið? Hvussu livir dýrið, hvat etur tað, og hvørji dýr eru figgindar tess?

Trupult at koma higar

Føroyar liggja avbyrgdar. Havið forðar náttúrulega fyri innflytanuttanfrá. Ein forðan uppá í minsta lagi 160 sjómíl, ein sjóferð upp á 1½ samdøgur ella ein tveir tímar long flogferð vísir seg ikki at bera til hjá teimum dýrunum í grannalondunum, sum ikki eru her hjá okkum, t.d. hjá froskum og paddum, meyrum, bitmýggjabitum, býflugum og vespum.

Nú kann eisini vera so, at náttúrulega tilhaldið hjá hesum dýrum er ikki her, so hetta kann vera atvoldin til, at tey ikki eru her á landi.

Fyrstu ferð sæddur her í 1982

Tann stóri flatmaðkurin var fyrstu ferð sæddur her summarið 1982. Ein lívfrøðilesandi, ið arbeiðið hjá Tórshavnar kommunu, hevði eyguni við sær, tá ið tey lögdu flag á lögtingshúsinu. Í takrennunum sá hann hesar longu, løgnu maðkarnar. Hetta rann honum í hug, tá ið hann tilvildarliga var staddur á Náttúrugripasavninum, tá ið vit í 1987 fingur maðkarnar inn, á hesum sinni frá norðara parti av Havnini og seinni aftur í 1990 úr einari eplaveltu í

Kvívík.

Hóast nakað trupult, varð ásett, at dýrið var lýbeltis flatmaðkurin, *Artioposthia triangularata*, ið hoyrir heima í Ný Sælandi.

Nú kom fram, at hann var komin til Belfast í 1963, helst við rósum í potti; síðani breiddi hann seg til Edinburgh-økið longu í 1965. Tá varð hann skjótt vanligur í Norðurland og í Suðurskotlandi, og seinni er hann eisini komin til Hetlands.

Síðani gekk skjótt. Á vitjan á Náttúrufrøðistovninum í Reykjavík í 1991 varð sagt mær, at tey eisini høvdu funnið henda maðkin í einum vakstrarhúsi í útjaraðarøkinum í Reykjavík í 1990. Stutt aftaná vitjaðu á Náttúrufrøðistovninum tveir enskir djórafrøðingar, sum høvdu áhuga fyri flatmaðkinum, og skjótt varð samband knýtt millum flatmaðkagranskarar bæði í Danmørk og í Írlandi. Á báðum hesum støðum hava tey sent flatmaðkin til neyvari arva- og lívfrøðiligar kanningar. Og tveir djórafrøðingar av lærða háskúlanum í

Árhus hava verið her tvær reisir til at kanna hann gjøllari.

Kunnleikin um lívfrøðina hjá flatmaðkinum er ikki nógvur, tí hann er heldur sjáldsamur í Ný Sælandi. Tí varð skjótt farið undir at kanna lívslag hansara, bæði í Írlandi, Skotlandi og her heima hjá okkum.

Útsjónd

Flatmaðkurin verður upp í góðar 20 cm langur og eins breiður og naglin á litlafingri. Hann er púra slættur og sum ljós sjokoláta á liti við eitt sindur ljósari rond (mynd). Hann gliður fram á einari slímhinnu, og royndir frá í summar sýna, at ferðin er 1 m um tíman. Muðurin er á niðaru síðu, ein triðing frá fremra enda og líkist einum litlum rundum knappi við einum holi í miðjuni.

Dýrini eru tvíkynjað, bæði hann- og honslag í senn, so tá ið paringin fer fram, troða hannsløgin á dýrunum báðum honslagið í makanum. Flatmaðkurin leggur eitt eggjahylki, ið er til stóddar sum naglin á litlafingri. Skalið er seigt, myrkagult,

tá ið tað er lagt, men sum fyrsta samdøgríð fer, verður tað svart-glitrandi (mynd). Innan í hylkinum er klár væta, sum er flótandi, sjálvt tá ið frost er, og funnir eru upp í 11 nýggir, 1 cm langir hvítlittir, smáir flatmaðkar í einum hylki.

Livir av reyðmaðki

Flatmaðkurin er virkin á nátt, og hann etur reyðmaðk, men við tað at hann hvørki hevur kjálkar ella tenn, fær hann hvørki bitið ella tugt reyðmaðkin. Hann snýr seg runt um reyðmaðkin og spýtir sodningarevni í slími oman yvir hann, soleiðis at reyðmaðkurin spakuliga, men vissuliga loysist upputtanfrá. Síðani kann flatmaðkurin sutla tann upploysta reyðmaðkin í seg, og eftir bert ½ tíma er ein heilur reyðmaðkur etin.

Tá ið 10 hitastig eru, etur ein flatmaðkur 3 reyðmaðkar eftir 14 døgum. Eru allir reyðmaðkarnir etnir, fer hann í dvala, eina lágorkustøðu, har hann livir av sínum egnu goymslum við skerdum evnaskifti, meðan

Tann stóri flatmaðkurin, sum fyrstu ferð varð funnin her í 1982.

Tey átta plássini í Føroyum, har flatmaðkurin er funnin higartil.

hann bíðar eftir, at tann næsti reyðmaðkurin kemur glíðandi framvið.

Endurnýggjar seg lættliga

Flatmaðkurin er so einfalt dýr, at hann er førur fyri at vaksa til nýggj heil dýr, um hann verður skaddur. Ein nýggjur frampartur grør burtur úr einum afturparti og øvugt; ja, royndir eru enn tá gjørdar, har ein frampartur varð skorin sundur í fleiri smáar partar, og hvørjumegin endarnar gróði eitt høvd út.

Livir beint undir svørðinum

Flatmaðkurin livir á støðum, sum eru væl taðað, og hann er oftast at finna beint undir svørðinum undir steinum og fløgum, men hann kann eisini liggja samanringdur djúpari. Ikki dámar honum, at moldin gerst ov turr. Og hann doyir, um hitin fer upp um 20 hitastig. Her á

landi tykist flagveltan vera gott tilhald hjá honum. Í einari flagveltu vóru 40 flatmaðkar og 120 eggjahylki funnin á einum fermetri. Á einum serliga gróðrarmiklum fermetri í víðarlundini í Gundadali vórðu 375 eggjahylki funnin ein frostdag í vetur (Fróðskaparrit 1993). Um onkur hevur hug at kanna eftir, um flatmaðkur man vera á stykkinum, kunnu teir verða drignir at einari flamingoplátu, sum verður lögð út á moldina. Undir henni er sjálgt og slavið, og har eru teir.

Hvar í landinum eru flatmaðkar?

Føroyakortið sýnir tær bygdirnar, har flatmaðkurin higartil er funnin. Á allar tær stóru oyggjarnar er flatmaðkurin komin, meðan flestallar minni oyggjar eru slopnar undan

honum. Kortini er lætt at spjaða hann, tá ið plantur í potti verða keyptar til at seta niður í urtagarðin ella á kirkjugarðin, ella tá ið tey skifta um plantur úr bygd í bygd ella fáa seteplir aðrastaðni ífrá.

Hvussu er hann komin higar?

Forvitnisligt er at fáa greiðu á, nær dýrini eru komin higar og hvaðani. Enn vita vit bara um náttúrliga upphav teirra úr Ný Sælandi, og vegur teirra úr Belfast til Skotlands er kendur. Harumframt fór Smyril undir

summarsiglingina til Scrabster í 1976, og fyrsta víska staðfestingin var sum nevnt í 1982 í Havn. Sostatt er rættiliga eyðsæð, at maðkurin er komin higar um Skotland, haðani hann kann verða keyptur heim í t.d. urtapottum við skotskum lyngi.

Men ikki eru aðrir møguleikar óhugsandi. Royndartrægróðurstöðin í tí gamla minkagarðinum í Hoyvík hevur flutt plantur inn júst úr Ný Sælandi. Hesar plantur hava kortini fyrst verið ein vetur í Danmørk og Noregi, har tey tó ikki hava funnið nakran flatmaðk.

Hvønn skaða ger flatmaðkurin?

Reyðmaðkurin livir av deyðum plantutilfari og rótar um moldina við gongum sínum, soleiðis at moldin fær súrevni, og ígjøgnum fleiri öldir hava vit vitað um, hvussu góður hann er fyri dygdina í moldini. Ein avgerandi spurningur er, hvat árin flatmaðkurin hevur á moldina, tá ið hann hevur etið reyðmaðkin upp á einum øki. Tí eru fleiri royndir settar í verk m.a. til tess at kanna eftir, hvussu reyðmaðkurin kemur fyri seg aftur í einum súlundadum øki. Her á landi er reyðmaðkurin at finna uppi millum fjalla, men enn vita vit ikki, um flatmaðkurin livir uttargarðs.

(Marianna Debes Dahl týddi)

SPECIES		DATE		LOC		NO		SEX	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Eggjahylki hjá flatmaðkinum. Í einum hylki kunnu vera upp í 11 ungar. Teir liggja í frostvætu, soleiðis at teir ikki frysta í hel um veturin.

Blálilja

Í 1761 fóru danir undir at geva út eitt stórt bókaverk, FLORA DANICA nevnt. Tað skuldi í teksti og myndum lýsa planturnar í danska kongarikinum, sum tá m.a. eisini fændi um Noreg og Slesvík og Holstein umframt Føroyar, Ísland og Grønland. Verkið varð útgivið í heftum, sum komu regluliga frá 1761 til 1883 – í 123 ár! Bókaverkið er í dag víðagitið fyrri sínar sera góðu myndir. Tær vórðu fyrst teknaðar svart-hvítar og síðani litlagdar við hond. Litprenting var ikki til tá.

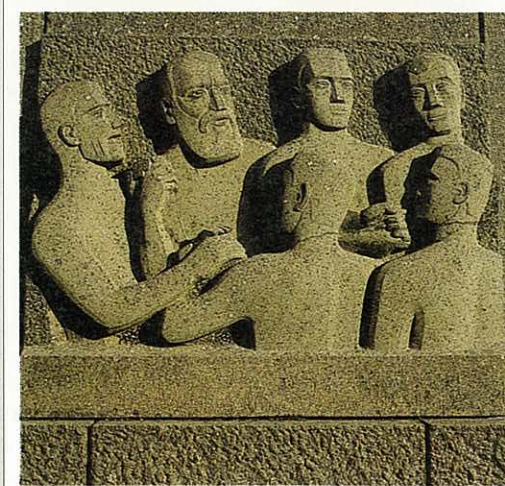
Eisini føroyskar plantur vórðu tiknar uppí. Elsta myndin er av blálilju (*Scilla verna*). Hon var í heftinum frá 1771 og hon er, eftir hvat vit vita, elsta myndin av nakrari føroyskari plantu. Tað var landslæknin í Føroyum tá, Christian Gottlob Schröder (við d), sum sendi G. C. Oeder, ritstjóra á Flora Danica, plantuna. Hesin Schröder var faðir til tann seinni so kenda Suðuroyarprestin Johan Heinrich Schrøter.

Blálilja veksur ikki á mongum støðum í Føroyum. Hon er bara funnin í Suðuroynni og í Eysturoynni millum Norðskála og Eiði. Har hon er, er hon sum oftast í stórari mongd.

1846
LEGÐI
V. U. HAMMERSHAIMB
LUNNAR
UNDIR MÓÐURMÁL
OKKARA

MILDAR VEITTRAR
TENDRAÐU EIN VITA
FØROYUM STJØRNULEIÐ
FRÁ ØLD TIL ØLD

V. U. Hammershaimb 175 ár

Niðan fyri grótbygningin á Debesartrøð út til J.C. Svabogøtu stendur minnisvarði eftir V.U. Hammershaimb (1819-1909). Minnisvarðin varð reistur í 1949. Janus Kamban høgdi standmyndina og Janus Djurhuus yrkti ørindið.

Tað var uppskot V. U. Hammershaimbs um at nýta stavseting, ið bygdi á uppruna orðanna heldur enn ljóðbúnan, sum kom at vinna frama og framvegis er grundarlagið undir føroyskari rættskriving.

Summarveðrið 1993

Petur Skel Jacobsen
Veðurtænastan

Mánaðayvirlit

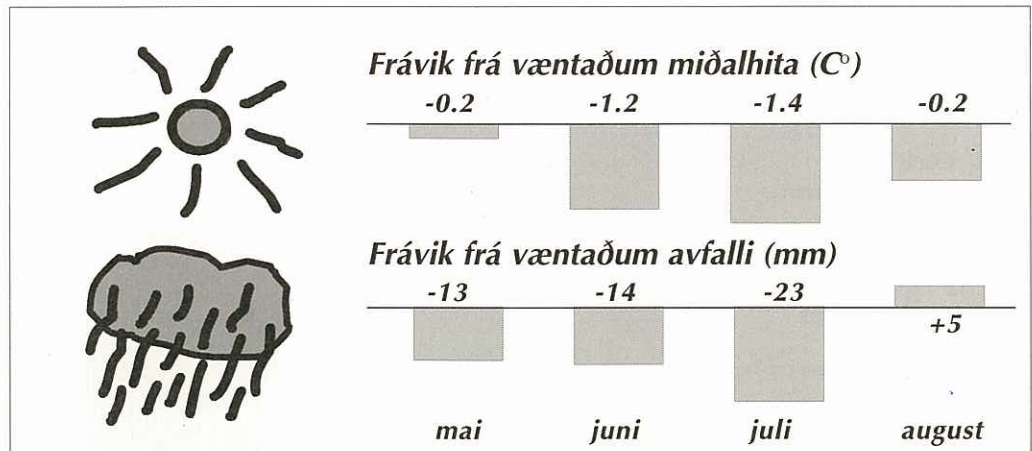
Maimánaður var kaldur og turrur. Tað er heldur ikki so lögð, tí í 14 av teimum 31 døgnum lá vindurin millum norðan og eystan, men bert 7 dagar lá hann millum sunnan og vestan. Avfallið var lítið – bert 54.5 mm – og meginparturin kom í 6 samdøgur. Tann 15. og 23. komu stívir 12 mm hvønn dagin, og hinar 4 dagarnar lá avfallið millum 2 og 8 mm. Tað vóru 13 turrir dagar. Hinar 12 dagarnar lá avfallið millum 0.1 og 2 mm. Miðalhiti fyri mai var 6.8 stig og minsti og mesti hiti vóru ávikavist 0.4 og 12.8 stig.

Junimánaður var eisini kaldur og turrur, men kann annars ikki samanberast við maimánað. Til dømis vóru allar ættir toluliga javnt

umboðaðar. Av avfallinum – 58 mm – kom meginparturin í tvey samdøgur, tann 4. og 26., ávikavist 24 og 14 mm, og í fimm samdøgur komu millum 2 og 5 mm. 15 samdøgur vóru turr. Miðalhiti var 7.9 stig, og minsti og mesti hitin vóru ávikavist 2.4 og 13.5 stig.

Julimánaður gjørdist ógviliga turrur og eitt sindur lýggjari. Tað kemur óivað mest av, at náttin var lýggjari. Vindurin henda mánaðin var mest millum vestan og norðan – 12 dagar – og 10 dagar millum norðan og eystan. Bert ein veruligur regndagur var: 6. juli við 14.4 mm. So vóru 9

Turt, men kalt. Einans 5 rættiligir regndagar í mai, juni og juli tilsamans. 0.4 stig vórðu máld í mai, og miðalhiti í juli var sum væntaður miðalhiti í september.

dagar við 1 til 6 mm og 9 turrir dagar. Hinar 12 dagarnar var avfallið minni enn 1 mm. Juli fekk tilsamans 47.6 mm. Miðalhiti gjørdist 8.9 stig, og minsti og mesti hitin vóru ávikavist 6.0 og 12.8 stig.

Í augustmánaði fingur vit umleið 80 mm av avfalli. Tað er væl minni enn í 1988 og 1989, tá ið avfallið var ávikavist umleið 125 mm og 150 mm. Tað vóru 10 dagar við avfalli millum 2.4 og 11.9 mm hvønn dagin, og tað vóru eisini 10 turrir dagar. Hinar 11 dagarnar fingur vit 5.4 mm tilsamans. Miðalhiti var 9.7 stig og mesti

og minsti hiti vóru ávikavist 4.2 og 16.0 stig. Ættin var mest útsynningur, 45% og útnyrðingur 29%.

Lág- og hátrýst

Eitt hátrýst lá fyrstu viku í mai við Føroyar. Um miðjan mai rak tað móti Íslandi og Grønlandsfjørðinum. Restina av mai var hátrýst yvir Grønlandi. Hetta bar í sær, at lágtrýstini, sum vanliga ganga úr Atlantshavinum í landnryðing norður um Føroyar, hesa tíðina fóru í útnyrðing. Eitt tilíkt lágtrýst gav hvassan vind og regn við Føroyar 15.-16. mai. Annars var lítil vindur í mai.

Í juni lá eitt hátrýst framvegis yvir Grønlandi. Tað var lítil vindur yvir Føroyum, bert tvey samdøgur – 5. og 11. – kom vindurin upp um 10 m/s í miðal.

Í juli lá miðalstreymurin í atmosferuni aftur eystur og vestur; men av tí at polarbrúgvalagið lá so sunnarlaga, fóru flestu lágtrýstini inn yvir Bretsku Oyggjarnar og Norðsjógvin. Tað er ein orsök til, at juli gjørdist so turrur. Vindurin var heldur ikki nógur – bert 27. juli kom hann upp í hvassan vind.

Máttingarnar eru allar úr Havnini.

Grindadráp í øðrum londum

Dorete Bloch
Føroya Náttúrugripasavn

At fara í grind — eitt norrønt fyribrigdi

Í dag eru vit víðagitin og hava fingið ringt orð á okkum, tí vit drepa grind. Men søguligar keldur vita at siga, at um alt tað vesturnorrøna víkingaøkið hava tey dripið hval, og sjálvandi eisini grind, enntá so langt suðuri sum í Normandinum.

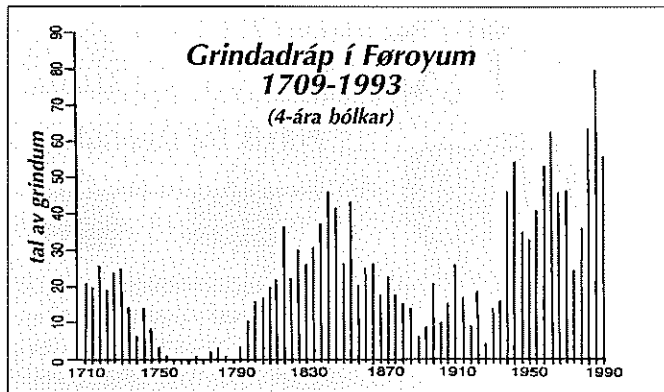
Eisini í Nýfundlandi fóru tey í grind sambært gomlum staðbundnum siði. Gongdin broyttist kortini í tíðarskeiðinum 1947-1973, tá ið handilslig áhugamál komu upp í tað at fara í grind. Men í dag eru Føroyar einasta staðið, har enn verður farið í grind.

Grindaveiða í Írlandi, Hetlandi, Orknoyggunum og Suðuroyggunum

Tá ið írar og skotar fóru í grind, róptu tey tað *caa* og/ella *pellock*, helst alt eftir, hvussu stór grindin var, ella eftir, hvussu stórir hvalirnir vóru. Tær gomlu keldurnar vísa, at tann skrásetta veiðan hevur røtur langt aftur í tíðina.

Í Hetlandi gjørdi fyrri heimsbardagi enda á grindaveiðuni

Í Írlandi og á skotsku oyggjunum er staðfest, at tey eru farin í grind langt afturi í miðöldini (1331 í Írlandi, 1602 í Hetlandi), men vert er at geva gætur, at einstakar grindir eru dripnar so seint sum í 1965. Men tey góvust at kalla at drepa grind í Hetlandi eftir fyrri

heimsbardaga. Um hetta mundið hevði fjarfiskiskapurin tikið seg upp, og tá ið fiskimenninir fóru í langlarsigling, mistu teir so við og við handalagið, ið er knýtt at allari veiðu.

Men grindahvalurin er kortini ikki rýmdur undan Hetlandi, Orknoyggunum ella Skotlandi. Hann er ein hin vanligasti hvalurin har um leiðir. Hann ger landgongd og er at siggja har.

Grindahvalurin — the caaing whale

Í nógvum enskum greinum um grindahval, t.d. hjá tí ógvuliga viðurkenda fuglafroðinginum Kenneth Williamson, ið hevði føroyska konu, koma vit fram á navnið *the caaing whale* um grindahvalin. Hetta sigst vera eitt gamalt norrønt heiti, ið kemur úr Hetlandi, skal stava

frá sagnorðinum *to call*, sum sambært enskum upprunafroðiligum orðabókum vísir til *at jaga*, t.e. veiðiháttin, har ein grind eisini rópast ein *caa*, og tað at reka hana *to caa*.

Tey hava rikið grind um alt vesturnorrøna víkingaøkið

At reka grind inn í eina vág/vík tykist hava verið tann vanligi hátturin allastaðni, har hesin hvalurin hevur verið veiddur. Hetta er átøkt mannagongdini í Noregi, har tey heilt inn í farnu öld róku sildreka inn í eina "vág" og drópu hann har. Møguliga er hetta tann mannagongdin, sum víkingarnir høvdu við sær, tá ið teir fóru vestureftir at enda dagar sínar sum íslendingar, føroyingar, hetlendingar o.s.fr.

Sama mannagongd hevur

eisini verið nýtt, tá ið tey hava rikið grind í Nýfundlandi, har ið tey lögdu seg við smábátum í ein bug aftan fyri bólkin. Enntá eisini tað lagið, ið enn verður nýtt her, at grýta grót á bláman aftan fyri grindina til tess at beina hana ávísa leið.

Hvussu grindin varð nýtt

Har, ið grind er rikin á land og dripin, hava tey etið tvøst og spik á teimum støðum, har annars hevur verið torført at fáa feskt kjøt alt árið, t.d. í Grønlandi, Íslandi, Føroyum og helst eisini í Noregi, men her er grind kortini ikki so reglulig og ikki í so stórum tali sum í Hetlandi og Føroyum.

Í restini av grindaveiðuøkinum frá Nýfundlandi, Írlandi, teimum skotsku oyggjunum og Skotlandi sjálvum til Normandið hava tey fyrst og fremst dripið grind, tí tey hava kókað lýsi av henni. Í Hetlandi varð tvøstið kortini eisini mettt sum kærkomið ískoyti til gerandismatin fyrst í 18. öld. Grind róptist *sea-pork*. Seinni tykist tvøstið kortini bert at verða etið av neyð. Í øllum teimum írsku og skotsku drápunum varð spikið flensað av og brætt til lýsi, sum m.a. varð nýtt til ljós.

Men eisini her hjá okkum hevur lýsi av grindaspiki verið framleitt og útflutt, nevniliga í tíðarskeiðinum á leið 1830-1840, tá ið nógvar stórar grindir lögdu beinini: 192 grindir, ið taldu 30.445 hval ella í miðal 1450 hvalir um árið. Árin 1830-1850 búðu einans umleið 7500 fólk í Føroyum.

Í Nýfundlandi hevur heima-fólkið altíð dripið grind, men frá 1948 til 1972 varð handilslig veiða sett á stovn við tí enda-

	Á fyrsta sinni	Seinast
Skotland	?	1899
Orknoyggar	1691	nov.1889
Írland	24.juni 1331	19.nov.1965
Suðuroyggar	1629	1876
Hetland	3.júli 1602	7.febr.1903
		17.nov.1928

Eftir grindadrápið.
Weisdale í Hetlandi,
1903.

máli at bræða lýsi. Hesi 24 árin vórðu 53.348 grindahvalir dripnir. Men hetta týndi henda vesturatlantsstovnin, tí samstundis oyddu tey eisini høggu-slokkin, sum grindin við Nýfundland livir av.

Tykist koma fyrri á sama hátt

Hjá okkum hava grindareglurnar fyrri býti av grind við tíggjund og jarðarhvali havt við sær, at vit hava grindahagtøl heilt aftur til 1584. Hetta er eindømi fyrri veiðuhagtøl.

Grindin eins væl og døglingurin tykjast vera í hæddini hjá okkum við okkurt um 110-120 árum ímillum, og 100-120 ár eru ímillum tvær lægdir, sum eru skotnar 50-60 ár frá hæddunum.

Úr hinum norðuratlantisku økjum er eingin samsvarandi veiðuskráseting varðveitt, men tær keldurnar, sum eru, passa sum fótur í hosu til tey føroysku grindahagtølini. M.a. ganga veiðutølini úr Nýfundlandi og Føroyum javnsett, og tað sindrið, vit vita um úr Hetlandi, hóskar eisini inn í myndina. M.a. doyði størsta grindin í Hetlandi (1540 hval) hin 22. september 1845, júst um sama mundið sum grindirnar her vóru av teimum mestu. Harumframt siga keldurnar, at

nógvar grindir doyðu meginpartin av 19. öld, men at hvalirnir hvurvu um aldamótið, aftur sama mynd sum her.

Grindabýtið líkt okkara

Hvussu grindin hevur verið býtt upp ígjøgnum tíðirnar, ber til at fylgja eftir broytingunum í grindareglugerðini, fyrst í miðaldarlógunum, Kongsbókini, Gulatingslógini og Norsku lóg hjá Chr.V, og seinni, tá ið grindaveiðan gjordist føroyskt sermál við grindareglugerðini frá 1832.

Býtismynstrið í Hetlandi er so átøkt okkara, at tað helst er av somu rót, nevnliga teimum gomlu, norrønu lógunum. Í Hetlandi tóku tey fyrst burtur

av fyrri skaðar, síðani fekk jarðardrotturin 1/3 og kirkjan tíggjund, og tað, sum tá var eftir, var býtt til tey *mamfólkin*, ið høvdu verið í drápinum; fínningarmaðurin/-báturin fekk serligan part. Kvinnur fingu ikki sjálvar part, so var maðurin ikki heima, fekk teirra hús einki. Hetta var eisini galdandi, hóast kvinnurnar høvdu gjørt meginpartin, rikið, dripið og skorið upp.

Ein søga sigur, at allir mennir í einari bygd vóru á útróðri, so kvinnurnar fingu grindadrápið frá hondini, men av tí at einasta mannfólkið í bygdini var ein 3 mánaðar gamal drongur, fekk hann allan drápspartin. Hetta er ólíkt okkara sosialu bítisskipan við heimapørtum, ið verða býttir

eftir støddini á húskjunum –uttan mun til kyn og aldur á tí, ið skal hava part.

Í dag verður gingið eftir fólkeyvirlitinum, men fyrr sendu sýslumennir á hvørjum árið umdømisbyggunum listar. Hetta kundi kanska bent á, at grindin ikki hevur havt eins stóran týðning fyrri lívsins upphald í Hetlandi og hjá okkum.

Í Hetlandi var kortini ósemja millum jarðardrottirnar, ofta stórognarmenn í Skotlandi, og grindamenninar, sum mettu, at jarðarparturin var ov stórir. Hetta varð broytt í 1886 við tí skotsku *Crofters Holding Act*, har m.a. jarðarhvalurin var avtíkin. Men tá var hvalaveiðutíðin tíverri eisini um at vera av, næsta lægdin í hvalameinginum var beint fyrri framman.

Nøvnini koma fyrri aftur —eitt gamalt norrønt land

Staðanøvnini í Hetlandi, sum eru knýtt at grind, ljóða ógvuliga íheimlig: Sand, Stroemness, Hoswick og Sandwick, sum minna okkum á, at Hetland hoyrði til land víkinganna.

(Marianna Debes Dahl týddi)

	Tíðarskeið	Veiða	Nýtsla
Føroyar	1584-1993	246.821	Føði og lýsi
Hetland	1602-1930-árin		Lýsi og føði
Orknoyggjar	1691-1889		Lýsi
Suðuroyggjar	1629-1876		Lýsi
Skotland	-1899		Lýsi
Írland	-1965		Lýsi
Ísland	1606-1966	6.699	Lýsi og føði
Noreg	1938-1974	2.057	Føði(?)
Grønland	1921-1993	2.991	Føði
Nýfundland	1948-1971	53.348	Lýsi og djóramat
USA	1828-1988	17.618	(?)

Eitt sindur um Salmonellu

Marjun Hanusardóttir
Heilsufróðiliga Starvsstovan

Bakterian *Salmonella* hoyrir til bólkin *Enterobacteriaceae*, eitt slag av bakterium, ið livir í gørunum á dýrum og fólki. Salmonellubakteriur eru stuttar og stavskapaðar og eru tað, vit nevna gramnegativar.

Tað finnast nógvar ymisk sløg av salmonellabakterium. Triggir høvuðsbólkar eru: 1) *Salmonella typhi*, 2) *Salmonella paratyphi* og 3) *músatýfusbólkurin*, sum fevnir um umleið 2000 ymiskar undirbólkar (serotypur). Tá ið tosað verður um *salmonellosu*, fevnir hetta bert um sjúku, ið stendst av salmonellusløgum í músatýfusbólkinum.

Salmonella klárar seg væl

Salmonella nærast væl í hita-økinum frá 10°C til 45°C. Ein-

stakar kunnu eisini vaksa við lægri hita, niður ímóti 5°C.

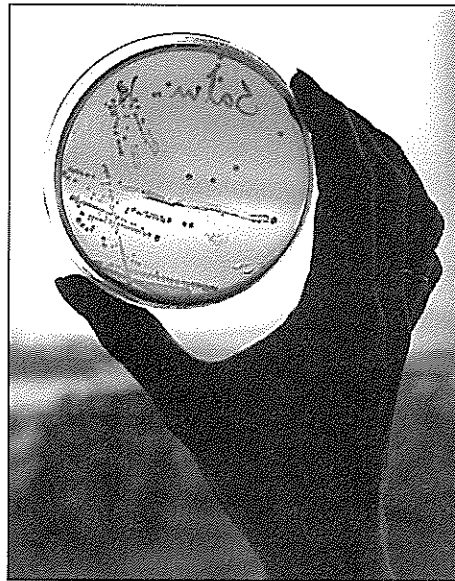
Fer hitin upp um umleið 70°C, doyri bakterian. Salmonella doyri ikki av at verða fryst, og kann klára seg í mati við upp til 8% av salti.

Salmonella tolir væl turk og hevur sera góð evnir at festa seg í ymskum umhvørvi. Er hon til staðar, kann tað vera sera torført at berja hana niður.

Salmonella er sjúkuelvandi

Salmonellosa ella músatýfus er ígerðarsjúka elvd av salmonellubakterium undantikin *S. typhi* og *paratyphi*. Músatýfus er tann matvørusjúka, sum kemur oftast fyrri bæði í Norðurlondum og aðrastaðni.

Umleið eitt samdøgur ella meiri eftir, at ein er vorðin smittaður, fær ein knappliga hogan fepur, magapínu, leyst lív og spýggju. Sjúkan varir vanligi í tvey til trý samdøgur, men

Salmonellubakterian staðfest í eini starvsstovukanning. Eitt sýni (t.e. ein biti av tilfarinum, sum skal kannast) er eftir eina forviðgerð strokið í eina glasskál við noringarevni. Er sýnið dálkað, síggjast bakteriehópar eftir einum ella fleiri døgum.

kann í einstökum førum vara í eina viku ella í mánaðir.

Smábørn, eldri fólk og fólk, sum eru veik og sjúklig, kunnu doyggja av smittuni. Hetta er tó ikki vanligt um okkara leiðir. Fólk, ið hava havt salmonellu, kunnu í longri ella stytri tíð vera frískir smittuberarar, tí tey skilja bakteriuna úr við skarninum.

Flestu sjúkutilburðir standast av undirbólkunum *typhimurium* og *enteritidis*.

Týfus og paratýfus

Salmonella typhi og *paratyphi* koma bara fyrri hjá fólki. Tærr

eru sera sjúkuelvandi við eini ígerðartíð upp á eina til tvær vikur. Fólk, sum hava verið sjúk av hesum bakteriusløgum, kunnu skilja bakteriur út við skarninum í langa tíð — stundum eru tey sonevndir frískir smittuberarir restina av lívinum. Hesi bakteriusløgini eru ikki vanlig um okkara leiðir, men mest sunnanfyri. Fólk kunnu bera smittuna beinleiðis millum sín, og bakterian kann eisini smitta gjøgnum mat.

Smittuvegir

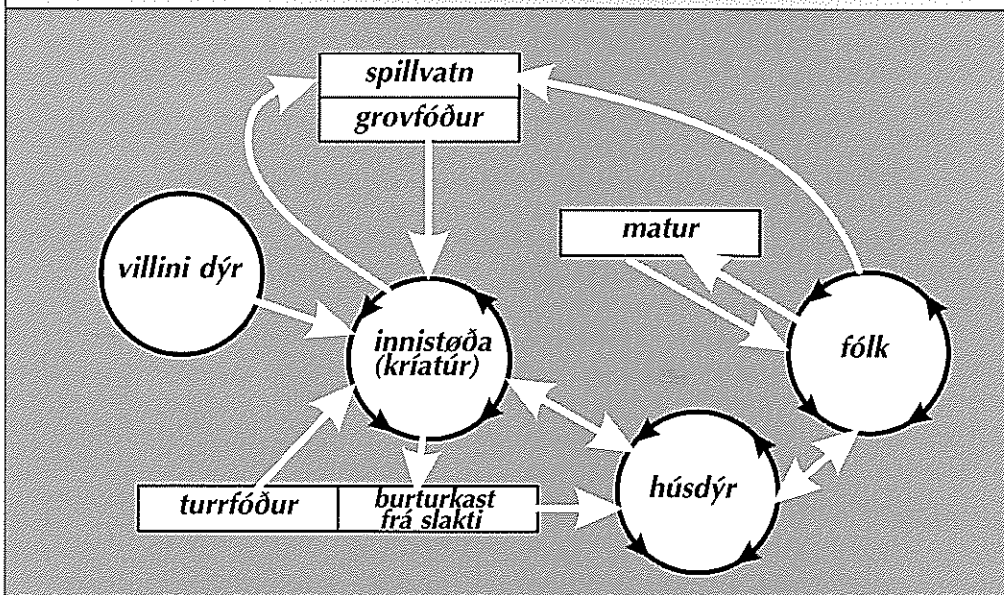
Salmonella av músatýfuslagnum er eyðkend, tí hon hevur fleiri vertir: fólk, flestu húsdýr og hópin av villum djórasløgum, íroknað fuglar (sí mynd).

Salmonella verður borin millum dýr og fólk, og kallast hetta fyribrygdi *zoonosa*. *Salmonella* hoyrir til vanligastu zoonosurnar.

Salmonella í mati

Salmonella kemur í mat upp á nógvar ymiskar máticas. Maturin kann verða beinleiðis dálkaður við skarni frá dýrum ella fólki. Salmonellubakteriurnar stava eisini ofta frá livandi dýrum, sum smitta kjotið undir slaktiningini. Harumframt kann matur smittast í framleiðslu-umhvørvinum.

Smittuvegir hjá Salmonellu

Nú *Føroyar farvæll* er fyrsta regla í fosturlandssangi, sum stóð í Dimmalætting í 1889. Hjalmar Hammershaimb (sonur V.U. Hammershaimb) yrkti. Fyrsta orindi ljóðar:

*Nú Føroyar farvæll
frá tykkum eg nú
eina tíð skiljast skal;
tít eru mær so kærar,
ja, yvir alt mál,
tí elski eg tykkum
av hjarta og sál,
og tí slær nú hjartað
alvorligt og tungt;
∴: tó at tað er ungt ∴:*

Miðallivialdur hjá fólki er nógv øktur seinastu hálvu öldina. Í 1990 gjørdust japanar elstir í heiminum: konufólkini 81,9 ár og mannfólkini 75,0 ár. Harnæst kemur Svøríki, har konufólkini í miðal gerast 80,4 ára gomul og mannfólkini 74,8 ára gomul. Føroyingar gerast eisini gamlir, í 1981-85 var miðallivialdurin í Føroyum 79,6 ár hjá konufólki og 73,3 ár hjá mannfólki. Í menningarlondum er livialdurin væl lægri, eini 50-60 ár.

Victor Danielsen, trúboðari í brøðrasamkomuni, rithøvundur og skald, varð borin í heim fyri eitt hundráð árum síðani, 28. mars 1894. Victor tók prógv á Føroya Lærarskúla í 1914, men longu eftir hálvum ári gavst hann við læraragerninginum og fór undir trúboðaravirksemi, sum gjørdist hansara lívsstarv. Hann legði stórt skrivligt avrik eftir seg. Halgubók, bæði nýggja og gamla testamenti, týddi hann til føroyskt mál; hon kom út í 1949. Henda fyrsta biblían á føroyskum er komin í fleiri útgávum, og tilsamans eru seld um 30.000 eintøk. Victor yrkti og týddi einar 900 sálmar og skrivaði og týddi fleiri bókur og rit. Victor Danielsen andaðist í 1961.

Blódgevar, ið hava latið blóð 100 ferðir, fáa ein postalinspelikán til gávis. Tað sigst, at tá ið pelikánungar eru illa fyri, bitur mamman seg til blóðis, so ungarnir kunnu drekka blóð frá henni og soleiðis koma fyri seg aftur. Av teimum tilsamans umleið 1500 blóðgevonum í Føroyum hava fleiri latið blóð meiri enn hálvthundrað ferðir, men enn hevur eingin teirra fingið ein postalinspelikán.

Fiskeskib 2000 er heitið á verkætlan, sum nýggju fyrirkætur í Norðurljóntlandi eru gingnar saman um. Endamálið er at menna eina heildarskipan til fiskifør. Í eini framtíðarskipan verður m.a. dentur lagdur á at miðsavn og samskipa upplýsingar, sum verða nýttar umborð. Hetta hevur higartil illa borið til, tí at tólini á brúnni eru atskild. Arbeitt verður eisini við at menna elektróniskar lutir og nýggj tól til nýtslu umborð á fiskiförum. Verkætlanin hevur høvuðsæti á granskingarstöðini NOVI (Nordjyllands Videnpark) í Aalborg.

Í Hetlandi eigur nógv súla á tveimum stöðum. Norðast í Hetlandi, á oynni Unst, er hálvoyggin *Hermaness*, sum saman við tveimum stakkum, Muckle Flugga og Out Stack hýsir nógvvari súlu. Í 1979 varð talið uppgjørt til o.u. 5000-6000 fuglar. Harumframt er nógv til av ritu og lomviga. Økið er friðað. Longri suðuri, vestan fyri Lerwick liggur ein lítil oyggj, *Noss*, har eisini súla heldur til saman við nógvum svartfugli. Henda oyggin er eisini friðað, og har vóru um 5000-6000 súlur í 1979. Á øðrum smáum oyggjum, Foula og Fair Isle, er eisini eitt sindur av súlu.

Tollaksmessudag 1993 vóru 80 ár liðin síðan stóra skaðadagin, tá ið tríggið bátar úr Norðoyggjum ikki komu aftur av útróðri, og 19 mans lótu lív. Sagt varð um illveðrið henda dagin, at hann kom "sum eitt skot úr byrsumúla" av lágum landnyrdingi. Um vanlukkuna yrkti Kvívíks Jógvan sang, sum er prentaður í seinasta Varðanum, bindi 60, 1993.

Veðra- og neytahorn hava verið nógv nýtt sum ráevni í Føroyum. Horn er hart og haldgott tilfar, og við at hita horn kann tað bendast og fáa annað skap. Ymsir gerandislutir hava verið gjørdir úr horni, eitt nú spónar (at súpa og oysa við), kambar, drykkjuhorn og heldir (til hoybyrðar). Hornaklingra var vanligt leika fyrr. Nú verður horn mest nýtt til ymsar prýðislutir.

Heimsins kendasta stödd man vera talið π (pi), sum er lutfallið millum ummál og diametur á einum sirkli, (sama hvussu stórus sirkulin er). Talið er á leið 3,14 ella 22/7, sum var vanligt at nýta í teimum gomlu rökni-bókunum, men kann ikki skrivast neyvt í okkara tal-skipan. Í Bibliuni (Fyrstu Kongabók 7,23) verður π roknað at vera 3. Í øldir hevur π hugtakið stöddfrøðingar, sum hava roynt at funnið okkurt reglubundið í talteknaradnum hjá π , so hvørt fleiri taltekn vorðu funnin. Seinastu royndina hava tveir kendir stöddfrøðingar, *Chudnovski*-brøðurnir, gjørt. Við teldu og snildi hava teir roknað heili 2,16 milliardir taltekn út, men hava framvegis einki mynstur dugað at sæð. Tey fyrstu triati talteknini í π eru: 3 . 1 4 1 5 9 2 6 5 3 5 8 9 7 9 3 2 3 8 4 6 2 6 4 3 3 8 3 2 7 . .

Lítli býurin *Todi* í landspartinum *Umbria* mitt í Italia hevur fingið ummælið at vera besta stað í heiminum at búgva. Tað er metingin í eini kanning, sum eitt amerikanskt universitet hevur skipað fyri. Mett er um lívskorini í víðastu merking: arbeiði, frítíð, mentan, náttúru-umhvørvi, veðurlag, hvussu nýtt og gamalt hóvar saman o.a.

Stadarnavnið *Wall*, sum er so vanligt í Hetlandi og Orknoyggjum, er ein ensk avbronglan av norrøna orðinum *vágr*, ið merkir lítil fjørður. Í Hetlandi finna vit stadarnøvnini *Walls* og *Bridge of Walls*. Í Orknoyggjum eitur høvuðsstaðurin *Kirkwall*. Býarnavnið merkir sostatt Kirkjuvágur á nútíðar føroyskum. Stundum sæst, at orknoyingar stava navnið *Kirkvag* í eini roynd at beina navnið aftur á rætta upprunan.

Sjálvmorð er nú vorðið vanligasta deyðatvöld millum ungdommar í Svøríki. Fram til seinast í 1970-árunum vóru ferðsluvanlukkur vanligasta atvoldin til deyða. Millum vaksnar menn (25 til 44 ár) er sjálvmorð lýra ferðir vanligari enn deyði av ferðsluvanlukkum.

Um jólini 1993 var øgiligt áarføri í Miðevropu. Stórus skaði stóðst av hesum, serliga í býum við Rínánnu og ánnu Mosel, har vatnstöðan fleirstaðni hækkaði einar 9-10 metrar. Í býnum Trier stóð vatnið 11,3 metrar hægri enn vanligt; hetta er met har seinastu tvey hundráð árin. Í eitt samdøgur var avfallið 96 mm, eitt rættilliga stórt tal, eisini fyri føroyingar; 650 mm er eitt tað mesta mánaðaravfallið, ið hevur verið í Føroyum.

Fortreytir og framskrivingar

So komu vit aftur – endiliga. Vit vóna at fáa útgávuna av blaðnum í fastari legu, so tey trý bløðini, sum ársgjaldið fevnir um, koma út tað árið. Tað tekur tíð at fáa fótin fyri seg hjá einum nýggjum blað, og trupult er tað, nú fíggjarorkan hjá fólki er í støðugari minking.

Tær tvær høvuðsgreinirnar, tann um toskastovnin og tann um gongdina í íbúgvatalinum, viðgera báðar spurningin um hvussu liviligt tað verður í Føroyum komandi árin. Toskurin á landgrunninum, sum í mong áratíggju var álitid í fiskiskapi undir Føroyum, er komin í vandastøðu, so tað neyvan er ráðiligt at veiða hann. Men er náttúran okkum til vildar, og vit fara væl um tilfeingið, so kemur stovnurin væntandi fyri seg aftur. Er náttúran korg, so ganga nógvar ár, áðrenn toskurin aftur gerst ein dyggur stuðul í føroyska búskapinum.

Fiskaloysið – og harvið vinnu- og arbeiðsloysið – sæst sjónliga í burturflytingina av landinum. Nú eingin toskur er á grunninum, rýmir føroyingurin. Vit

kunnu so spyrja: Kemur toskurin fyri seg aftur, fara fólk so at støðast í landinum, og fer fólkatalið kanska at vaksa? Tað er ivingasamt, halda fleiri, stórir skaði er longu hendur, og tann skeiva aldursamansetingin ger tað trupult hjá føroyingum at varðveita skandinavisk lívskor. Ein høvundur brúkar hesa myndina: " ... so er skapið (av aldurs-

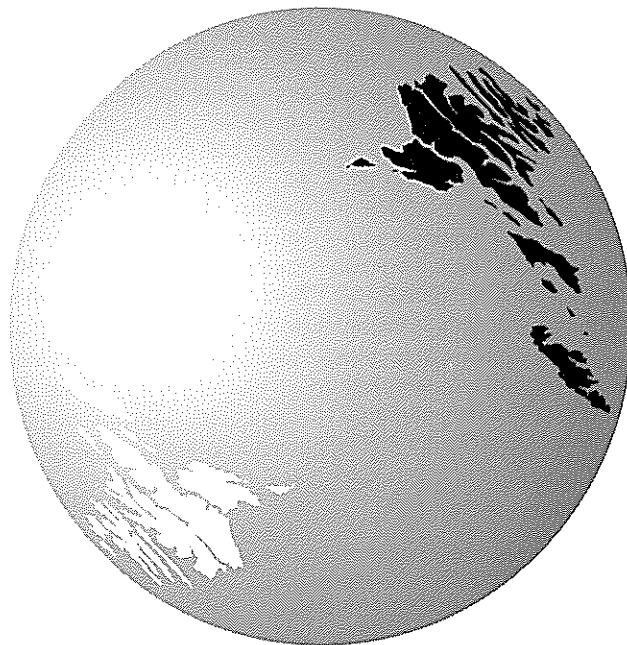
samansetingini) ikki longur sum ein tryggur varði, breiður í neðra og smalur í erva, men eitt, sum hevur mjadnar og mjáa miðju. Hetta skapið tolir ikki nógvar byrðar, og kemur ikki vend í, kann tað um nøkur ár fara av um miðjuna ...".

Til tess at meta um, hvussu verður við fólki og toski komandi árin, eru ymsar fortreytir

settar upp, og sambært teimum eru framskrivingar gjørdar. Vandin við svartskygdum framskrivingum er, at tær hava lyndi til at benda gongdina tann vegin – eins og ófrættaspádómar. Hinvegin kunnu framskrivingar nýtast konstruktivt, vit kunnu seta okkum fyri at broyta fortreytirnar, so framtíðin verður blíðari, enn framskrivingarnar boða frá.

Tilvild og óvissa eru ráðandi í mongum viðurskiftum í tilveruni. Í flestu fornum vildu vit gjarna verið tey fyrri uttan, men viðhvørt vilja fólk segin spæla við tilvildini, eins og í V4-spælinum, sum føroyingar hava spælt eitt túsund ferðir í eina fjórðingsöld.

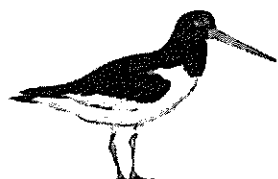
Føroyingar spældu eisini í einum øðrum spæli í áttatiárunum: *konjunktur-spælinum*. Vit vónaðu, at fortreytirnar fyri framgongd fóru at halda – men har var eingin kúla at draga við tí móguleikanum. Nú er tað spælið liðugt, men í allari neyðini vóna vit, at toskurin kemur aftur ella Føroyar kanska fara at vinna í tí stóra dráttinum: "svart gull" er at finna í undirgrundini.

NÆSTA BLAÐ

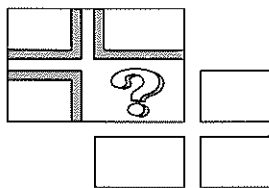
Um sjúkur elvdar av ovurviðkvæmi

Stutt um bøkur og rit
STUBBAR
SNØKLAR o.a.

Hugleiðingar um tjaldrið

Surtsey 30 ár

Hvat vilja føroyingar?
Hvat halda danir um føroyingar?

